

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta sociálních věd

Institut mezinárodních studií

Jonáš Vnouček

**Vliv národní identity na tureckou
bezpečnostní politiku po roce 1989**

Bakalářská práce

Praha 2010

Autor práce: **Jonáš Vnouček**

Vedoucí práce: **Mgr. Tomáš Weiss, M.A.**

Oponent práce: **PhDr. Slavomír Horák, Ph.D.**

Datum obhajoby: **2010**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

VNOUČEK, Jonáš. *Vliv národní identity na tureckou bezpečnostní politiku po roce 1989*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2010. 51 s. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Tomáš Weiss, M.A.

Anotace

Bakalářská práce „*Vliv národní identity na tureckou bezpečnostní politiku po roce 1989*“ argumentuje, že konec studené války nezasáhl jen tradiční vojensko politickou bezpečnost Turecka, ale že ovlivnil i jeho bezpečnost identity. Bezpečnost identity je definována s využitím závěrů tzv. kodaňské školy bezpečnostních studií. To je zkoumáno na případech přístupu tureckých armádních elit k problematice ozbrojené i nenásilné kurdské emancipační snahy a k problematice politického islámu. Práce argumentuje, že armádní aktéři, kteří se cítili být tradičními ochránci turecké identity, měnili své přístupy až na základě probíhajícího tlaku státních i nestátních aktérů uvnitř i vně Turecka. Vrcholem takového tlaku pak byl integrační proces EU, který svými kodaňskými kritérii vynutil změnu zákonodárství omezující vliv armádních aktérů. Armádní aktéři se pokusili o sekuritizaci (konstrukci hrozby) samotného integračního procesu. Tato snaha se však nezdařila a armáda naopak postupně přenechává své pozice civilním aktérům.

Annotation

The bachelor thesis „National identity and its impact on the Turkey's security after 1989“ argues that the end of the Cold War did not just affect the traditional political and military security of Turkey but a security of identity as well. The security of identity is defined by the outcomes of the Copenhagen school of security studies. This has been examined on the cases of Turkish military elite approaches towards both the peaceful and armed Kurdish emancipation and towards the case of political Islam. The paper argues that the military actors, who traditionally felt as protectors of the Turkish identity, had changed their approaches after an ongoing pressure from both state and nonstate actors both inside and outside of the Turkey. The high point of such pressure has been seen in the EU integration process. The process has demanded change in laws of Turkey

according to the Copenhagen criteria which would lessen the influence of the military actors. The military actors tried to repel such evolvement through securitization of the integration process. This however did not succeded and on the contrary army started to give away its position to the civilian actors.

Klíčová slova

Turecko, bezpečnost, národní identita, kemalismus, sekularismus

Keywords

Turkey, security, national identity, kemalism, secularism

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 19.května 2010

Jonáš Vnouček

Obsah

OBSAH.....	6
1. ÚVOD.....	7
1.1 Základní charakteristika tématu	7
1.2 OBHAJBOBA VÝBĚRU TÉMATU	8
1.3 ROZBOR LITERATURY.....	9
1.4 CÍL, METODOLOGIE, OBSAH.....	12
2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE, DOSAVADNÍ DEBATA	13
2.1 TRADIČNÍ POJETÍ BEZPEČNOSTI	13
2.1.1 Realistické a neorealistické pojetí bezpečnosti	14
2.2 Nové pojetí bezpečnosti.....	16
2.2.1 Kodaňská škola	17
2.2.2 Vztah globalizace a bezpečnosti.....	21
2.3 Závěry pro práci a metodologii.....	23
3. VÝCHODISKA TURECKÉ BEZPEČNOSTI A BEZPEČNOSTNÍ POLITIKY.....	26
3.1 Kořeny a podstata kemalismu – tureckého chápání státu a národa.....	26
3.2 POSTAVENÍ, ROLE A VLIV ARMÁDY	29
3.3 ZÁVĚRY PRO DALŠÍ ZKOUMÁNÍ	32
4. VZTAH IDENTITY A TURECKÉ BEZPEČNOSTI	33
4.1 PRVNÍ DESETILETÍ – VÝVOJ PŘED ROKEM 1999	34
4.1.1 Shrnutí změn bezpečnosti v tradičním vojensko-politickém sektoru.....	34
4.1.2 Vliv kurdské menšiny na tureckou bezpečnostní identity.....	35
4.1.4 Vliv politického islámu na tureckou bezpečnostní identity.....	37
4.2 DRUHÉ DESETILETÍ – VÝVOJ PO ROCE 1999	38
4.2.1 Turecká identita ve světle integračního procesu	39
4.2.2 AKP – vykonavatel proměny	44
5. ZÁVĚR.....	46
SUMMARY	47
POUŽITÁ LITERATURA.....	49

1. Úvod

1.1 Základní charakteristika tématu

Konec studené války vyvolal potřebu pro vytvoření a uplatnění nových přístupů k mezinárodním vztahům a k bezpečnosti. Tradiční (neo)realistická státocentrická teorie přestávala být dostačující, neboť s pádem Sovětského Svazu (SSSR) vystávaly nové, mnohem komplikovanější a obtížněji uchopitelné bezpečnostní hrozby nestátního a nevojenského charakteru. Bipolární světové uspořádání, které definovalo mezinárodní vztahy po většinu doby studené války, skončilo. Nutně tak vystávala otázka, jaké uspořádání bude následovat, jaká bezpečnostní rizika přinese a jakým způsobem ho definovat a popsat.

Turecka se tato debata citelně dotýkala, neboť bylo dlouholetým členem NATO a nacházelo se na přímé hranici se SSSR. Turecko rozpadem SSSR ztratilo na svém strategickém významu "hraniční země", a muselo hledat svou novou stěžejní identitu v rámci NATO. Konec SSSR znamenal pro Turecko velkou řadu buď zcela nových bezpečnostních výzev, či výzev již známých, ovšem v novém kontextu. Navíc se samo o sobě dlouhodobě potýkalo s vlastními nevyřešenými národně-bezpečnostními riziky jako byla a je Kurdská menšina a politický islám. Bylo tak postaveno před celou řadu otázek, které potřebovalo definovat a zodpovědět pro zachování vlastní bezpečnostní integrity a pro budoucí rozvoj bezpečnostní politiky.

Jednou z těchto otázek je i vliv turecké národní identity na bezpečnostní politiku a naopak vliv vnějších faktorů na identitu samotnou. Turecká národní identita se koncem studené války ocitla v novém prostředí, které ji ovlivňovalo a vystavovalo zkouškám. Jakým způsobem tedy hrála národní identita roli v turecké bezpečnostní politice po roce 1989? Došlo po roce 1989 k ovlivnění turecké národní identity vnějšími faktory a pokud ano, kde se to nejvíce projevilo? Aby mohlo dojít ke koherentní analýze těchto vystávajících otázek, vychází práce ze známých a vlivných teoretických základů, které rozšiřují pojem bezpečnost i do společenského sektoru, který se zabývá právě otázkou národní identity.

Práce mapuje změnu, kterou konec studené války znamenal pro bezpečnostní studia. Přináší přehled debaty o novém širším pojetí pojmu bezpečnost. Hlavní důraz pak klade

na vlivný teoretický rámec vytvořený tzv. kodaňskou školou. Východiska kodaňské školy bezpečnostních studií shrnuje a souhlasí s jejími hlavními tezemi. Ty představují především:

- 1) Rozšíření studia bezpečnosti o sektor ekonomický, společenský a environmentální.
- 2) Nový pohled na samotnou logiku bezpečnosti, která tak již není brána jako objektivní ani subjektivní, ale jako intersubjektivně konstruovaná řečovým aktem sekuritizace.¹

Práce vychází ze závěrů kodaňské školy bezpečnostních studií a soustředí se specificky na společenský sektor nového, širšího pojetí pojmu bezpečnost. Společenský sektor bezpečnosti je zkoumán na případu Turecka. Jelikož hlavním tématem společenského sektoru je bezpečnost identity, zabývá se práce vlivem změny bezpečnostního kontextu po roce 1989 na tureckou národní identitu a její vztah k turecké bezpečnostní politice. Práce rozebírá východiska turecké národní identity, její tradici a specifika. Tato východiska jsou pak aplikována na vybrané problémy turecké bezpečnostní politiky po roce 1989. Hlavním tématem pak je reakce tureckých armádních a politických aktérů na probíhající integrační proces EU, kdy dochází k argumentaci, že integrační proces ohrožuje tureckou národní identitu, která je úzce provázaná se samotnou podstatou a státností Turecka.

1.2 Obhajoba výběru tématu

Téma širšího pojetí bezpečnosti je důležitou součástí debaty o podobě bezpečnostních studií v období po konci studené války. Je to téma nesmírně komplikované a nabízí velké množství interpretačních možností a rozsáhlý způsob aplikace. S využitím těchto teoretických rámců je zkoumáno Turecko. Je to stát, který je v současné západní literatuře bezpečnosti zmiňován především z hlediska jeho možného vstupu do EU a rozboru možných následků. Dominantní téma v západní literatuře bezpečnosti je popis Turecka z pohledu EU, NATO, či jiného státu, nebo instituce. Tato práce se pokouší o

¹ Barry Buzan, Ole Wæver a Jaap de Wilde, *Security: a new framework for analysis* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998) a dále Barry Buzan a Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).

jiný přístup. Stanovuje si jasné téma – tedy vztah turecké národní identity a bezpečnosti a rozebírá ho z pohledu Turecka. Snaží se tedy o specifickou aplikaci rozšířeného pojetí bezpečnosti na konkrétní vývoj po roce 1989. To je přístup, který byl doposud západními autory zkoumán nedostatečně a je předmětem spíše turecké literatury o bezpečnosti.² Přínos tedy tkví v tom, že se pokouší popisovat poměrně citlivá témata turecké bezpečnostní politiky ve vztahu k národní identitě, ovšem ze zcela nezaujatého pohledu daného původem a východisky autora.

Důvodů, proč bylo k analýze vybráno právě Turecko, je několik. Předně jde o stát, který je dlouholetým významným partnerem NATO a také dlouhodobým uchazečem o členství v EU. Dále je to stát, kterého se proměny bezpečnostního kontextu po roce 1989 dotýkají velmi výrazně a sám má řadu vlastních problémů, které se změnou celkového bezpečnostního kontextu také proměnily. Tyto problémy jsou obecně známy. Z hlediska identity jde především o vliv armády na civilní politické aktéry a s tím související celková úroveň demokracie v zemi. Dalším problémem je velmi komplikovaný vztah tureckého státu s kurdskou menšinou. Ač se to nemusí na první pohled zdát, obě tato témata souvisí s tureckou národní identitou. Ta totiž vychází z ideologie kemalismu a kemalismu je de facto určující faktor turecké státnosti jako takové. Turecko je stát vybudovaný na troskách Osmanské říše. V té jednotící národní identita nebyla přítomna³, protože šlo o mnohonárodnostní stát. Turecká národní identita se tak musela opírat o národ a národ jako takový byl v podstatě vybudován Mustafou Kemalem (Atatürkem) s pomocí jeho ideologie kemalismu. Fakt, že je mezi konceptem národa, národní identity a reálnou politikou v Turecku tradičně velmi úzký vztah představuje jedno ze základních východisek práce.

1.3 Rozbor literatury

Práce teoreticky vychází především z knihy *Bezpečnost: nový rámeček pro analýzu* od trojice autorů Barryho Buzana, Ole Wævera a Jaap de Wildeho. Tato kniha je považována za jednu z klíčových prací bezpečnostních studií po konci studené války. Práce argumentuje, že tzv. „úzké“ vymezení pojmu bezpečnost (které se soustředí pouze na vojenské hrozby) není dostačující a že je ho třeba rozšířit takovým způsobem, aby postihnul komplikovanou situaci po skončení studené války. Zároveň se zamýšlí nad

² Kde je ovšem zkoumán s použitím jiných teoretických východisek, především teorie globalizace.

³ Jednotná identita Osmanské říše se opírala především o islámskou víru.

samotnou logikou pojmu bezpečnost a novým způsobem ho definuje. Jde o velmi sofistikovanou a promyšlenou knihu, která ve snaze dosáhnout myšlenkové koherence nového vymezení pojmu bezpečnost rozebírá každý myslitelný aspekt.⁴ Především pak nabízí východiska pro zkoumání bezpečnosti identity, která je tématem práce.

Pro pochopení širší debaty o novém vymezení pojmu bezpečnost, jakož i pro pochopení definice pojmu bezpečnost v tradičním smyslu práce využívá dvou učebnicových knih od Petra Druláka, Petra Kratochvíla a kolektivu. Jde o dvě knihy učebnicového typu a to sice: *Encyklopedie mezinárodních vztahů* a *Teorie mezinárodních vztahů*. Ty zcela v duchu svého charakteru poskytují informace o problematice formou srozumitelnou a přístupnou.

V empirické části o východiscích turecké identity je použito dvou primárních zdrojů a to sice text Lausannské smlouvy a části turecké ústavy z doby po puči v roce 1980. Oba dva tyto dokumenty slouží jako zdroje údajů pro podpoření argumentů v kapitole o východiscích turecké bezpečnosti a bezpečnostní politiky a pro poukázání na vztah mezi identitou a bezpečností. Cenným zdrojem pro mapování pokroku Turecka v integračním procesu EU jsou tzv. Turkey progress reporty, které se zabývají i tématy relevantními k otázce identity.

Jelikož je téma vztahu identity a bezpečnosti z tureckého pohledu dosti specifické, byl výběr literatury poněkud omezen. Dalším faktorem je jazykové omezení, které práci neumožnilo v širší míře pracovat především s primárními zdroji. Naštěstí řada tureckých autorů publikuje v angličtině a literatury k tématu tedy existuje přiměřené množství.

Předně je třeba zmínit autorku Pinar Bilgin, která působí na *Bilkent University* v Ankaře. Ta napsala dvě pro práci hodnotné studie. Jde především o práci *Turkey's changing security discourses: The challenge of globalisation* ve které se zabývá novými přístupy k bezpečnosti po roce 1989. Používá východiska globalizace a argumentuje, že to byl právě počátek integračního procesu v roce 1999, který významně ovlivnil náhled na bezpečnost v Turecku. Rozebírá také tradiční turecký bezpečnostní diskurz a jeho změny v průběhu 90. let. V závěru tvrdí, že jediná možnost pro skutečnou změnu v tureckém náhledu na bezpečnost je odstup od lpění na tradičním přístupu založeném na kemalismu a uklidnění celkové debaty o bezpečnosti. Ve své další práci *Securing Turkey through western-oriented foreign policy* za použití kritické teorie argumentuje, že je nutné více se zaměřit na nevojenské a „*nespecifické*“ otázky turecké bezpečnosti a

⁴ Podrobně je kniha rozebrána v oddíle 2.2.1. Kodaňská škola

že tato oblast bádání zůstává neprozkoumaná. Tato práce pomohla v utváření výzkumné otázky, neboť cílem této práce je právě zkoumání vlivu „*nespecifických*“ a nevojenských aspektů turecké bezpečnosti. Východiska této práce však nakonec použita nejsou, neboť práce jde trochu jiným směrem. Zde byla přínosem spíše myšlenka, kterou Bilgin v textu vytvořila.

Tureckou národní identitou jako východiskem pro tureckou politiku se ve své práci *21st Century Kemalism: Redefining Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era* zabývá Natalie Tocci. Tocci vidí vztah mezi většinou soudobých politických problémů Turecka a specifickým pojetím kemalistického státu a národa. Argumentuje, že pokud chce Turecko přistoupit do EU, bude muset podstoupit velké množství změn. Význam této publikace pro práci je především v nastínění východisek turecké národní identity ve vztahu k politice.

Cenným zdrojem pro práci byla i analýza Aydina a Keymana *European Integration and the Transformation of Turkish Democracy*, která se do hloubky zabývá aspekty transformace turecké demokracie a představuje hodnotný zdroj konkrétních informací ohledně přijímaných zákonů, které se týkají turecké identity. Problémem je, že analýza končí rokem 2004 a není tedy dobrým zdrojem pro novější úpravy.

Pro pochopení role armády v tureckém politickém prostředí dobře posloužila publikace Ümit Cizre Sakallioglu *The Anatomy of the Turkish Military*, která byla napsána v roce 1997 a dobře tak slouží k popisu skutečného vlivu, který turecká armáda v 90. letech měla.

Mark Webber napsal *The Governance of European Security* a v části o turecku nazvané *Turkey: „neither in nor out“* dobře popisuje turecký pohled na evropskou bezpečnost, které se týká i integrační proces. Navíc má zajímavé postřehy, které se v jiných publikacích nevyskytují (např. o euroskepticismu AKP).

Konečně práce *The Justice and Development Party Government and the Military in Turkey* od Metin Heper výborně slouží pro pochopení postavení armády po nástupu premiéra Erdogana a vysvětluje proč mezi těmito stranami nedošlo k soupeření, ale naopak ke klidné spolupráci.

1.4 Cíl, metodologie, obsah

Jak již bylo řečeno, teoreticky se práce opírá především o východiska kodaňské školy. Ty mají vliv i na použitou metodologii, vymezení tématu, jeho přesnou specifikaci a formulaci hypotézy. Cílem práce je shrnout debatu o novém širším pojetí bezpečnosti a představit ji čtenáři. Z této debaty je pak vybrán specifický přístup, který je použit pro analýzu změny bezpečnostního kontextu Turecka po roce 1989 z pohledu společenského sektoru bezpečnosti. Práce vychází z předpokladu, že ke změně bezpečnostního kontextu po roce 1989 došlo. Otázkou tedy není jestli změna nastala, ale jakým způsobem a co přesně ovlivnila. Dalším cílem tedy je analýza turecké bezpečnosti a bezpečnostní politiky po roce 1989 s důrazem na relevanci pro společenský sektor. Konečně v závěru se práce zabývá otázkou vlivu integračního procesu EU na tureckou identitu a bezpečnost. Cílem této části je zjistit, jestli vliv existuje a jakým způsobem na něj Tureckou reaguje. Závěrem by mělo být zjištění, jestli lze považovat vztah turecké národní identity a reálné turecké politiky za významný, tedy jestli se vztah reálně projevuje na chování Turecka v novém bezpečnostním kontextu po roce 1989. V tomto případě to například znamená otázku, jestli se turečtí armádní aktéři snaží blokovat (například nedemokratickým tlakem na vládnoucí stranu ve snaze odvrátit přijetí klíčového zákona) integrační proces EU na základě toho, že ohrožuje tureckou národní identitu, jejíž nedílnou součástí se turečtí armádní aktéři cítí. Metodologicky jde o případovou studii vztahu turecké identity a bezpečnostní politiky po roce 1989.⁵

Obsahově je práce rozdělena na tři části:

- 1) První teoretická kapitola se snaží o shrnutí debaty o nových širších pojetí bezpečnosti. Ze shrnutí debaty jsou pak utvořeny závěry pro analýzu, kterou je zkoumána empirická část.
- 2) Druhá kapitola je využívá kombinace primárních a sekundárních pramenů a zabývá se podstatou turecké národní identity. Na základě sekundárních zdrojů zkoumá a argumentuje, že turecká národní identita byla vytvořena tureckými elitami na základě kemalismu. Pokouší se analyzovat východiska podle kterých

⁵ Více závěrů pro metodologii je uvedeno v kapitole 2.3, která se zabývá teoretickými závěry pro práci.

byla identita tvořena a jaký byl její vztah k bezpečnosti skrze kemalismus. Kapitola také shrnuje co přesně to pro znamená pro turecké vnímání bezpečnosti a pro tureckou bezpečnostní politiku.

- 3) Třetí kapitola představuje vybraná bezpečnostní témata, se kterými se musela turecká bezpečnost vypořádávat před započítím integračního procesu EU (resp. před uznáním statutu přistupujícího státu) a která mají přímou souvislost s tureckou národní identitou. Tato témata jsou pak východisky pro pochopení situace po započítí integračního procesu. Armádní aktéři tehdy pod vlivem přijímaných zákonů začali cítit potencionální ohrožení turecké identity skrze nastupující reformně islámskou AKP a její reformy, které sledují kodaňská kritéria. Nakonec však vliv armády postupně slábne, resp. armáda se ho dobrovolně vzdává.

2. Teoretická východiska práce, dosavadní debata

K tomu, abychom mohli debatu okolo změn bezpečnosti po rozpadu studené války pochopit je nutné uvést jaké pohledy na bezpečnost nabízí široká agenda bezpečnostních studií. V této práci budou rozebrány tři možné pohledy. Předně to bude pohled tradiční, který do značné míry vychází z předpokladů (neo)realistické teorie, dále pohled rozšiřovatelů z tzv. kodaňské školy a konečně pro doplnění zajímavý pohled na možný vztah globalizace a bezpečnosti. Specifické výhody, možnosti a typologie jednotlivých pohledů jsou uvedeny v následujících podkapitolách.

2.1 Tradiční pojetí bezpečnosti

Pojem bezpečnost definuje Kratochvílova a Druláková encyklopedie mezinárodních vztahů takto:

“Bezpečnost obecně označuje nepřítomnost hrozby nebo pocitu ohrožení. (...) V mezinárodních vztazích byla bezpečnost tradičně chápána jako ochrana národních

*zájmů státu a jeho teritoria, institucí a občanů za pomoci vojenských prostředků (...)
Tradiční přístup se zaměřuje na národní bezpečnost, tedy bezpečnost státu”⁶*

Pokud nastane stav, kdy nějaký podnět bezpečnost znemožňuje, hovoříme o takovém podnětu jako o bezpečnostní hrozbě. Bezpečnost se podle klasické definice Arnolda Wolferse rozlišuje mezi bezpečností objektivní, kdy je objektivně nepřítomna hrozba ve vztahu k základním hodnotám státu a bezpečností subjektivní, jež odpovídá absencí strachu z napadení těchto základních hodnot. Z této klasické definice je odpovídajícím způsobem odvozena bezpečnostní hrozba, která tak může být objektivní (tedy je objektivně přítomna), či subjektivní (není objektivně přítomna, ale referenční objekt ji jako relevantní hrozbu cítí).⁷

Abychom mohli popsat čeho se bezpečnost týká stanovujeme pojem referenční objekt. Referenčním objektem je tradičně (jak v teorii mezinárodních vztahů, tak v teorii bezpečnosti) stát definovaný vládou, teritoriem a obyvatelstvem.⁸ Pojetí státu jako referenčního objektu vychází z úrovně analýzy. Ta se v tradičním pojetí zabývá především mezinárodním systémem. Jelikož v tomto chápání jsou aktéry mezinárodního systému státy, jsou logicky i referenčními objekty (viz níže). Od bezpečnosti je pak následně odvozena bezpečnostní politika, jejímž cílem je bezpečnostní hrozby omezovat, či zcela eliminovat.

Aby bylo možné tyto obecné definice lépe pochopit a vymezit pro použití práce, je nezbytné zmínit přístup k těmto pojmům v průběhu druhé poloviny 20. století a následně vývoj nových druhů přístupů v daném zkoumaném období (tj. od roku 1989/rozpadu SSSR). Hlavními tématy mapování této debaty bude způsob jakými jednotlivé teorie chápou referenční objekty bezpečnosti a jak chápou pojetí bezpečnostní hrozby (resp. povahu bezpečnostní hrozby).

2.1.1 Realistické a neorealisticke pojetí bezpečnosti

Neorealisticke teorie, vycházející z realismu a definovaná klíčovým dílem Kennetha Waltze *Teorie mezinárodní politiky*, patřila v době studené války mezi nejvlivnější a

⁶ Petr Kratochvíl a Petr Drulák, eds., *Encyklopedie mezinárodních vztahů* (Praha: Portál, 2009), s. 33.

⁷ Ibidem. a Peter Kulašik, ed., *Slovník bezpečnostních vztahov* (Bratislava: Smaragd, 2002), s. 23.

⁸ Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde, *Security: a new framework for analysis* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998), s. 31

široce se aplikovala na otázky bezpečnosti a otázky velmocenského soupeření v mezinárodních vztazích.⁹ Neorealistická teorie byla výrazně ovlivněna dobou ve které vznikala (konec 70. let – tedy období vrcholící studené války) a její východiska se tak proto nejlépe uplatňovala na tehdejší rozložení sil v systému mezinárodních vztahů. Totéž platí i pro neorealistické pojetí bezpečnosti.

Pro pochopení významu (neo)realismu pro teorii bezpečnosti jsou důležitá jeho východiska:

1. Analýza moci je klíčová pro pochopení mezinárodních vztahů. Největší důraz je kladen na moc vojenskou.
2. Systém¹⁰ mezinárodních vztahů je anarchický a aktéři mezinárodních vztahů se v něm vojensky střetávají v zápase o nadvládu nad ostatními.¹¹
3. Základním aktérem mezinárodních vztahů je stát. Teorie je tedy státo-centrická.
4. Systém mezinárodních vztahů je regulován rovnováhou moci a její distribucí, tedy polaritou. Bipolarita je pak považována za nejstabilnější.¹²

Co z toho vyplývá pro chápání bezpečnosti? Neorealistická teorie je státocentrická a hlavním aktérem mezinárodních vztahů je podle ní stát. Zaměřuje se tedy takřka výhradně na bezpečnost národní, tedy na bezpečnost státu coby aktéra mezinárodních vztahů. Hlavním, či jediným referenčním objektem bezpečnosti je tedy, podle logiky této teorie, stát. Jsou to státy, které navzájem soupeří a které pro sebe navzájem představují bezpečnostní hrozby svou vojenskou mocí. Vnímání bezpečnostní hrozby se proto zužuje výhradně na hrozbu vojenskou.¹³

Toto chápání bezpečnosti tedy lze označit jako tradiční a “úzké,” tedy zaměřené na jediný aspekt a to je úloha vojenské moci.¹⁴ Toto “úzké” vymezení mělo logiku v realitě studené války. Dvě velmoci – USA a SSSR spolu navzájem soupeřily o nadvládu nad systémem mezinárodních vztahů pomocí svého jaderného a konvenčního arzenálu.

⁹ Petr Kratochvíl a Petr Drulák, eds., *Encyklopedie mezinárodních vztahů* (Praha: Portál, 2009), s. 205

¹⁰ Úrovní analýzy v případě této teorie je pouze mezinárodní systém, který si můžeme zjednodušeně představit jako celý svět. To je rozdíl od Kodaňské školy, která pracuje i s úrovní společnosti, či dokonce jedince.

¹¹ Petr Drulák, *Teorie mezinárodních vztahů* (Praha: Portál, 2003), s. 60-64.

¹² Petr Kratochvíl a Petr Drulák, eds., *Encyklopedie mezinárodních vztahů* (Praha: Portál, 2009), s. 205-206.

¹³ Petr Kratochvíl a Petr Drulák, eds., *Encyklopedie mezinárodních vztahů* (Praha: Portál, 2009), s. 33.

¹⁴ Viz. Drulák, Buzan

Tvořily tak bipolární systém od kterého se odvíjela veškerá dynamika mezinárodních vztahů.

Tato jednoznačnost začala být diskutována již v průběhu studené války, ovšem k významnějšímu rozvoji diskuze došlo až na jejím konci. Náhlý rozpad Sovětského svazu přinesl do uvažování o bezpečnosti rozvrat. Tradiční předmět bezpečnostních (a strategických) studií – totiž vyhodnocování možného konfliktu mezi Spojenými státy americkými (USA) a Sovětským svazem – přestal být relevantní. “Úzké” vymezení bezpečnosti začalo být konfrontováno především kvůli vzrůstajícímu významu bezpečnostních hrozeb nevojenského charakteru (ekonomické hrozby – viz ropné šoky v Západní Evropě, otázky životního prostředí a v neposlední řadě vzestup mezinárodní zločinnosti a terorismu) konce studené války.

2.2 Nové pojetí bezpečnosti

Při přístupu k “novým” pojetím bezpečnosti si je třeba uvědomit, že bezpečnostní hrozby, které tyto teorie zkoumají a zařazují je pod pojem bezpečnost (a takto vlastně rozšiřují jeho záběr) nové nejsou a nebyly ani v době vzniku těchto teorií. Již v době studené války existovala řada problémů, které ovlivňovaly bezpečnostní politiku států, přestože nebyly hlavním předmětem tradičních bezpečnostních studií (socio-ekonomické problémy, environmentální problémy a katastrofy, ekonomické hrozby).¹⁵ Důvodem bylo bipolární uspořádání a tradiční důraz na vojenský sektor, které dominovaly tehdejší bezpečnostní agendě a od kterého se vše odvozovalo. Pokud tedy existoval problém nevojenského a třeba i čistě regionálního charakteru, byl řešen v rámci tohoto bipolárního uspořádání a hlavně nebyl předmětem zkoumání bezpečnostních studií.

Nové, “široké” pojetí bezpečnosti lze vnímat jako reakci na toto “úzké,” tradiční vymezení bezpečnosti (které s sebou ovšem nezbytně přináší riziko rozklížení pojmů).¹⁶ V zásadě šlo o nespokojenost s rozsahem výzkumného pole tradičních bezpečnostních studií, která v podstatě řešila pouze otázky konvenčního a jaderného zbrojení dvou

¹⁵ Pokud ano, tak pouze v návaznosti na vojensko-politický sektor. Například vazba ekonomiky státu na možnosti jeho zbrojení a budování obranného arzenálu.

¹⁶ Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde, Security: a new framework for analysis (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998), s. 10.

supervelmocí a možnosti případného konfliktu mezi nimi. S novými, “širšími” vymezeními bezpečnosti přišla řada odborníků a jejich hlavními tématy byly nevojenské hrozby, jejich řešení a zapojení do bezpečnostní agendy.¹⁷ Předmětem zkoumání bezpečnostních studií tedy není již pouze řešení otázek vojenských hrozeb mezi supervelmocemi a od toho odvislé soupeření, ale i samotný pojem bezpečnost.

Debata o nové definici pojmu bezpečnost se objevovala již v průběhu studené války, ovšem byla upozaděována dominancí tradičního přístupu, který se opíral o jasné bipolární uspořádání, o jasná témata (konflikt mezi supervelmocemi, jaderné zbrojení) a jasné pojmy (jasně definované objektivní hrozby vojenského charakteru). Tradiční přístup k bezpečnosti mohl jednoduše argumentovat, že nejvýznamnější úlohu v mezinárodních vztazích hrají státy a že jedinými relevantními hrozbami jsou hrozby vojenské, protože to odpovídalo realitě studené války. Ovšem konec studené války a rozpad bipolárního uspořádání znamenal významnou změnu pro bezpečnostní studia, neboť tato realita přestala platit. Byl to právě konec studené války, který potvrdil vzrůstající význam a potřebu nové definice pojmu bezpečnost.

2.2.1 Kodaňská škola

Jedním z nejvlivnějších současných přístupů k výzkumu bezpečnosti je tzv. Kodaňská škola, kterou tvoří především výzkumníci *Barry Buzan, Ole Wæver, Morten Kelstrup a Jaap de Wilde*. Kodaňská škola refletovala debatu kolem nové definice bezpečnosti, která probíhala v 80. letech. V 90. letech ji pak začala rozšiřovat o jevy, které odpovídaly dramatickým změnám konce studené války.¹⁸

Teoretická východiska definovaná Kodaňskou školou nejsou jediná, potřebu rozšířit agendu bezpečnosti najdeme i mezi stoupenci neoliberálních, kritických a konstruktivistických teorií.¹⁹ Kodaňská škola ovšem přináší vymezení bezpečnosti dostatečně široké a myšlenkově koherentní na to, aby se ho dalo použít pro analýzu tak komplikovaného tématu, jakým je změna bezpečnostního kontextu Turecka.

¹⁷ Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde, *Security: a new framework for analysis* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998), s. 2-3.

¹⁸ Petr Kratochvíl a Petr Drulák, eds., *Encyklopedie mezinárodních vztahů* (Praha: Portál, 2009), s. 117.

¹⁹ Petr Drulák, *Teorie mezinárodních vztahů* (Praha: Portál, 2003).

Kodaňská škola souhlasí s řadou zastánců rozšíření výzkumné agendy bezpečnosti. Především v tom, že ji otevírá i jiným než vojenským druhům hrozeb. Argumentuje, že by se bezpečnostní studia:

“...neměla omezit na válku a použití ozbrojeného donucení. Na základě analýzy vojenských i nevojenských hrozeb působících na referenční objekty a následné sekuritizace těchto hrozeb naopak hodláme zformulovat radikálnější pojetí bezpečnostních studií. (...) Koherence se budeme snažit dosáhnout nikoliv uvězněním studia bezpečnosti ve vojenském sektoru, nýbrž zkoumáním samotné logiky bezpečnosti.”²⁰

Předně Kodaňská škola omezuje pojem bezpečnost pouze na bezpečnost v rámci mezinárodních vztahů s tím, že má vlastní svébytnou agendu. Ta vychází z tradice politiky síly a odvolává se na tradiční vojensko-politickému chápání mezinárodní bezpečnosti. To se zabývá přežitím, čili zachováním existence. Pokud vezmeme stát jako referenční objekt bezpečnosti, dá se existencí chápat například jeho suverenita. Nyní uvažujeme situaci, kdy se bezpečnostní hrozba stane hrozbou existenční. V tu chvíli zvláštní povaha bezpečnostní hrozby umožňuje použití mimořádných prostředků, které pomohou referenčnímu objektu hrozbu zvládnout. V případě států je to zřejmé – stát je vojensky ohrožen a jeho vládní představitelé si vyhrazují právo použít mimořádných opatření k potlačení hrozby.²¹

Kodaňská škola tedy v zásadě přejímá elementární logiku bezpečnosti od tradicionalistů v této linii: existuje bezpečnostní hrozba, která nějakým způsobem ohrožuje existenci referenčního objektu a ten si vyhrazuje právo se s ní vypořádat za použití mimořádných opatření. Tedy jasná linie: Sovětské rakety jsou rozmístěny ve východním Německu. Raketami se cítí ohroženy Spojené Státy a proto rozmisťují svoje rakety v Německu západním.

Přínos Kodaňské školy spočívá v tom, že tuto elementární logiku rozšiřuje na několika úrovních. Zabývá se tím, co znamenají termíny *bezpečnostní hrozba* a *referenční objekt* z hlediska rozšiřování agendy bezpečnosti. Agendu bezpečnosti rozšiřuje mimo tradiční

²⁰ Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde, *Security: a new framework for analysis* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998), s. 13.

²¹ Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde, *Security: a new framework for analysis* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998), s. 32.

vojensko-politický sektor (který ovšem nevynechává) i do sektorů, kterými se dříve bezpečnostní studia přímo nezabývala.

Sektorů²² Kodaňská škola stanovuje pět a to sice: vojenský, politický, společenský, ekonomický a environmentální. Podstatné je, že každý sektor má rozdílné aktéry, referenční objekty, bezpečnostní hrozby a s tím souvislé existenční hrozby a mimořádná opatření. Rozdílné sektory pak vyžadují rozdílné úrovně analýzy.²³

Úroveň analýzy vychází z rozšíření počtu referenčních objektů bezpečnosti. Tradičním hlavním referenčním objektem byl stát. Úroveň analýzy tedy odpovídala státům, či mezinárodním systémům, jehož byly státy součástí. Naproti tomu rozšířeným referenčním objektem může být ve společenském sektoru například národ, či etnikum a na nejnižší úrovni analýzy i jednotlivec. V environmentálním sektoru se podle úrovně analýzy referenčním objektem může stát například konkrétní ohrožený druh (který čelí bezprostřední hrozbě vyhynutí), či celá planeta (globální systém existenčně ohrožený změnou klimatu).²⁴ V ekonomickém sektoru může být ohrožen například mezinárodní subsystém (skvělý příklad lze nyní pozorovat na situaci eurozóny potencionálně existenčně ohrožené řeckou krizí). Konečně v sektoru společenském je referenčním objektem nějaká skupina se společnou jednotící identitou, zpravidla národ.

Kodaňská škola tedy podstatně rozšířila záběr bezpečnostní agendy. V tom však není výjimečná (ačkoliv sektorové dělení výjimečné je) a shoduje se i s jinými zastánci rozšíření bezpečnostních studií. Nejvýznamnější přínos přichází s chápáním bezpečnostních hrozeb a jejich dopadu na celkové chápání bezpečnosti.

Zde přichází poměrně výrazný odklon od tradiční teorie bezpečnosti, tak jak ji popsal již Wolfers.²⁵ Dle jeho logiky je bezpečnost objektivní nebo subjektivní (viz předchozí část práce). Bezpečnost tedy buď objektivně je, nebo ji referenční objekt subjektivně cítí. Kodaňská škola uvažuje odlišným způsobem a zaměřuje se na proces vzniku bezpečnosti. K popisu samotného vzniku používá pojem *sekuritizace*. Pro pochopení tohoto pojmu a jeho významu pro bezpečnost je třeba přesných citací:

²² Sektory jsou definovány jako: “*náhledy na mezinárodní systém, který staví do popředí jeden konkrétní aspekt vztahů a interakcí mezi veškerými jeho jednotkami*”. in: Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde, *Security: a new framework for analysis* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998), s. 38.

²³ Úroveň analýzy a sektory relevantní pro práci budou podrobně rozebrány v metodologické části.

²⁴ Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde, *Security: a new framework for analysis* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998), s. 32-34.

²⁵ Petr Kratochvíl a Petr Drulák, eds., *Encyklopedie mezinárodních vztahů* (Praha: Portál, 2009), s. 33.

“Krokem, jímž se politika dostává mimo zavedená pravidla hry a který rámuje určité téma buď jako zvláštní druh politiky, nebo jako záležitost stojící “nad” standardním politickým jednáním, je právě pojem “bezpečnost”. Sekuritizaci²⁶ lze tedy považovat za radikálnější verzi politizace. Z hlediska teorie může být jakékoliv téma umístěno na škálu sahající od depolitizovaného (stát s ním nemá nic co do činění a ani žádným jiným způsobem se z něj nestává předmět veřejných debat a veřejného rozhodování) přes politizované (téma se stává součástí veřejné politiky ...) k sekuritizovanému (téma je chápáno jako existenční hrozba, jež si žádá mimořádná opatření a ospravedlňuje konání vybočující ze standardních mantinelů politických procedur).”²⁷

Zde přichází velký rozptyl témat, které lze sekuritizovat a to v závislosti na aktérovi, referenčním objektu, konkrétní úrovni analýzy a na řadě dalších okolností. Írán, či jiný totalitní režim sekuritizuje kulturu, protože svobodnou kulturou se cítí existenčně ohrožen (obává se obyvatel, kteří by mohli na základě svobodné kultury režim svrhnout). Maličký stát Tuvalu sekuritizuje klimatické změny, protože rostoucí hladina moří přímo ohrožuje jeho existenci. Zároveň s ním ale klimatické změny sekuritizuje celé světové společenství (viz nedávná klimatická konference v Kodani). Turečtí armádní aktéři sekuritizují integrační proces Evropské Unie, neboť se obávají o svou existenci vládnoucí entity a podobně. Dalo by se uvažovat i o tom, že eurozóna sekuritizuje současnou situaci Řecka, neboť se obává o existenci eura. Sekuritizujícím aktérem nemusí být výlučně stát, jak uvidíme dále.

Bezpečnost tedy vzniká sekuritizací. Sekuritizující aktér označí bezpečnostní hrozbu a pokud se mu podaří přesvědčit referenční objekt, že jde o hrozbu, která ohrožuje jeho existenci (v případě státu např. suverenitu, v případě národa identitu) a podaří se mu ospravedlnit použití mimořádných opatření, je sekuritizace úspěšná. Kodaňská škola k tomuto dodává:

“Bezpečnost tedy představuje autoreferenční druh jednání, protože právě z tohoto jednání se z daného tématu stává bezpečnostní problém – nikoliv nutně proto, že určitá existenční hrozba skutečně existuje, nýbrž proto, že téma je jako takový typ hrozby

²⁶ Oficiální překlad, anglicky: securitization. Do češtiny by se dalo poněkud kostrbatě přeložit jako „zbezpečnostnění“. Opakem sekuritizace pak je desekuritizace, u které je postup přesně opačný. Někaké téma přestává být označováno za existenční hrozbu.

²⁷ Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde, *Security: a new framework for analysis* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998), s. 34.

prezentováno. ... Přesná definice, a přesná kritéria sekuritizace (...) pramení z intersubjektivní konstrukce existenční hrozby, dostatečně relevantní na to, aby tato konstrukce měla výrazné politické dopady."²⁸

Z toho je patrné, že bezpečnostní hrozba (a tím pádem i bezpečnost) nemusí být nezbytně objektivní, neboť reálně nemusí vůbec existovat. Zároveň se referenční objekt nemusí cítit subjektivně ohrožen. Jde o to, že sekuritizující aktér přesvědčí referenční objekt, že hrozba existuje, ten to přijme a aktér tak může uplatnit mimořádná opatření. Bezpečnost tedy vzniká mezi dvěma subjekty – aktérem a referenčním objektem. Je tedy intersubjektivním a konstruovaným “řečovým aktem”. Zde je nejvýraznější rozdíl od (neo)realistické teorie. Bezpečnost není objektivní, ale je konstruovaná.

2.2.2 Vztah globalizace a bezpečnosti

Hlavním důvodem uvedení vztahu globalizace a bezpečnosti je fakt, že se jím zabývají nejen turečtí autoři o bezpečnosti, ale i vrcholní vládní představitelé a samotní tvůrci turecké zahraniční a bezpečnostní politiky.²⁹ Tento zajímavý vztah bude konkrétně zkoumán v kapitole zabývající se vývojem bezpečnosti po roce 1989, specificky pak po roce 1999, kdy se naplno rozběhl integrační proces EU. Na tomto místě se čtenář může seznámit s obecnými předpoklady tohoto nahlížení na bezpečnost s dodaným komentářem využívajícím závěry Kodaňské školy. Komentář zajímavým způsobem poukazuje na aspekt vztahu globalizace a bezpečnost, který se projevuje např. ve vztahu integračního procesu EU a turecké bezpečnosti.

Jestliže tradiční neorealistická teorie vychází z předpokladu polarity, (ať již bipolarity, či různých multi a unipolarit období po konci studené války) teorie globalizace tento předpoklad popírá.³⁰ Neorealistická teorie staví do pozice mezinárodního aktéra jedinou entitu a tou je stát, jehož cílem je zachování vlastní existence a vlastní rozvoj. Globalistická teorie tvrdí, že po konci studené války došlo k deterritorializaci globálního uspořádání a že hlavní hybnou silou nejsou již jen státy, ale především nadnárodní

²⁸ Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde, *Security: a new framework for analysis* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998), s. 35

²⁹ Recep Tayyip Erdogan, “Strengthening Turkey's Security in a Changing World” v *Military Technology MILTECH*, č. 4 (2009), s. 48-52.

³⁰ Barry Buzan a Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), s. 7.

korporace, mezivládní instituce (WTO, NATO, OSN, do jisté míry EU) a další mezinárodní nestátní entity.³¹ Hybnou silou tedy není tradiční vojensko-politický sektor, ale spíše sektor ekonomický (či přesněji politicko ekonomický - mezinárodní obchod), sociální (kulturní mezinárodní dynamika - např. rostoucí vliv tzv. "západní" kultury, vytrácení původních kultur, vytrácení identity, sociální problémy - imigrace) a environmentální (klimatické změny).

Mění se i otázka konfliktu. Globalistická teorie předpokládá, že tradiční konflikty ztratí na významu, neboť ve světě určeném především ekonomickými vztahy bude konflikt pro aktéry mezinárodních vztahů nevýhodný.³² Řešení proto bude spíše mírové, ekonomicky založené. Hlavními tématy bezpečnosti v globalistické teorii tedy přestávají být tradiční vojenské-politické konflikty dvou aktérů (států) a na významu nabývají bezpečnostní problémy jiných sektorů. Zde lze dle logiky nové teorie bezpečnosti hovořit o sekuritizaci těchto problémů - těžiště zájmu se přesouvá z vojenských státních na nevojenská a nestátní rizika, které se tak stávají rozsáhlou bezpečnostní agendou aktérů mezinárodních vztahů.

Další podstatný aspekt globalizace je dělení globálního uspořádání mezinárodních vztahů. Jelikož tradiční dělení "Východ-Západ" ztratilo svou relevanci, užívá teorie rozdělení na centrum a periferii. Podstatou dělení tedy není státní ideologie, ale ekonomická nerovnost, nebo rozpor mezi rozvinutými a rozvíjejícími se oblastmi globálního systému. V uvažování této práce budeme s pomocí teorie globalizace hovořit o vztahu (resp. vlivu) Evropské Unie (EU) a Turecka a to sice z perspektivy, která na globalizaci zaujala Kodaňskou školu a kterou podrobně rozebírá turecká literatura o bezpečnosti.³³ Touto perspektivou je sekuritizace samotné globalizace a to především z pohledu periferních oblastí vůči centrům. V našem uvažování tedy turecká sekuritizace vlivu EU na jeho vlastní státnost, zákony a vnitřní uspořádání.

Perspektiva sekuritizace globalizace vychází dle Kodaňské školy ze dvou předpokladů:

- 1) Nezpochybitelná vojenská převaha Spojených států, nevyvažovaná jinou supervelmocí.

³¹ Held David, Anthony McGrew, David Goldblatt and Jonathan Perraton, *Global Transformation: Politics, Economics and Culture*, (Cambridge: Polity Press, 1999), Introduction, kapitola 1.

³² Held David, Anthony McGrew, David Goldblatt and Jonathan Perraton, *Global Transformation: Politics, Economics and Culture*, (Cambridge: Polity Press, 1999), kapitola 3.

³³ Pinar Bilgin, „Turkey's changing security discourses: The challenge of globalisation“, *European Journal of Political Research* č. 44 (2005): 175–201.

- 2) Zmenšení politického manévrovacího prostoru pro státy tzv. “třetího světa,” který byl přítomný v době soupeření USA a SSSR. Důsledkem převahy západního demokratického světa pak je zvýšený politický, právní a sociální tlak, který západní státy uskutečňují na země periferie. Cílem je často transformace periferie a případný vstup do organizací jako je NATO, či EU.³⁴

Sekuritizaci globalizace tak můžeme pozorovat především u států jako je Rusko, či Írán. Pro tuto práci bude signifikantní postoj tureckého vojenského establishmentu k požadavkům EU na Turecko při vstupních rozhovorech. Sekuritizace globalizace by se dala do jisté míry uvažovat i v opačném směru - např. na postojích francouzského prezidenta Sarkozyho ke vstupu Turecka do EU, která jsou založena na kulturních a sociálních obavách.³⁵ Zde je však podstatné si uvědomit fakt, že islám ani turecká kultura nejsou světově dominantní.

Kodaňská škola přijímá globalizaci jako jeden z možných náhledů na mezinárodní vztahy a bezpečnost, ovšem kritizuje její záběr. Ten se podle jejich závěrů zabývá ze systémového hlediska pouze globální úrovní a nebere v potaz úroveň regionální. Globalizace tak je podle nich přínosná jako radikální protiváha neorealistického přístupu, ovšem bez lépe propracované systémové stratifikace. Širší úroveň analýzy je podle Kodaňské školy naprosto klíčová. Přílišný důraz na globální úroveň způsobuje zjednodušení a opomenutí některých faktorů vývoje bezpečnosti.³⁶

2.3 Závěry pro práci a metodologii

Práce vychází z předpokladu, že ke změně bezpečnostního kontextu po roce 1989 došlo. Otázkou tedy není jestli změna nastala, ale jakým způsobem a co přesně ovlivnila. Práce souhlasí s názorem, že ke změně bezpečnosti došlo z hlediska tradičního pohledu na bezpečnost, která vychází především z realistické a neorealisticke tradice. Na toto téma byla napsána řada prací a tato změna je de facto tím, co

³⁴ Barry Buzan a Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), s. 10.

³⁵ Esra Lagro: “Why Is President Sarkozy Actually Against Turkish Accession to the EU. Facts and Challenges” in: *Perceptions*, Volume XIII, pp 57 - 78 Ankara: Center for Strategic Research SAM, 2008.

³⁶ Barry Buzan a Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), s. 6-10.

rozproudilo debatu o novém pojetí pojmu bezpečnost.³⁷ Pokud bychom se měli k debatě vyjádřit konkrétněji tak jde především o tyto problémy:

- Skončilo bipolární uspořádání a de facto zmizelo i hlavní téma bezpečnostních a strategických (válečných, mírových) studií, tedy analýza potencionálního (jaderného, či konvenčního) konfliktu mezi USA a SSSR a všechny následky s tím související.
- Co je předmětem bezpečnostních studií po tom, co studená válka skončila? Může se záběr bezpečnostních studií rozšířit a dojít tak i k rozšíření pojmu bezpečnost?

Práce na základě mapování debaty dochází k tomu, že pojem bezpečnost rozšířen být může, ba dokonce musí, neboť to vyžaduje nové nejednoznačné světové uspořádání. Podle pojetí kodaňské školy se dá bezpečnost rozšířit i do oblastí dříve nezkoumaných. Práce toto pojetí přijímá a aplikuje ho na případ Turecka.

K tomu, aby mohla být zkoumána otázka národní identity je třeba vymezit sektor, ve kterém se práce bude primárně pohybovat.³⁸ Jelikož se práce zabývá primárně národní identitou, je vybrán sektor společenský.

„Do sféry společenské bezpečnosti definičně patří velké, soběstačné skupiny se společnou identitou (...) Koncept společenské bezpečnosti bychom proto mohli chápat také ve smyslu „identitární bezpečnosti“ čili bezpečnosti identity.“³⁹

Hlavním předmětem tohoto sektoru tedy je ohrožení identity. Ohrožení identity se dá srovnat např. s ohrožením suverenity v tradičních sektorech. Na identitě pak z logiky společenského sektoru bývají ohroženy určité skupiny, v tomto případě národ. Pokud se zaměříme na témata bezpečnosti společenského sektoru tak relevantní pro tuto práci je především tzv. *vertikální soupeření*. Tím je myšlena situace kdy nějaká skupina (v případě této práce turecký národ) ohrožena na své identitě v důsledku působení určitého integračního politického projektu. V případě této práce půjde o zkoumání vlivu EU na

³⁷ Viz Petr Kratochvíl a Petr Drulák, eds., *Encyklopedie mezinárodních vztahů* (Praha: Portál, 2009), nebo Drulák, *Teorie mezinárodních vztahů* (Praha: Portál, 2003) a Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde, *Security: a new framework for analysis* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998) a řada dalších.

³⁸ Zde je třeba uvést, že jednotlivé sektory spolu zcela logicky úzce souvisí a tak v práci dochází k popisování jevů, které nemusí být ve společenském sektoru.

³⁹ Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde, *Security: a new framework for analysis* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998), s. 140.

Turecko a jeho národní identitu. Identitou je myšlen jakýsi pocit sounáležitosti (identifikace) s určitou skupinou, v tomto případě s tureckým národem. Velmi zajímavý moment, který bude podrobně rozebírán v následující kapitole je fakt, že v Turecku byl národ v podstatě vytvořen shora, tedy elitami. Podobně to tedy platí i pro tureckou národní identitu. Ta je de facto konstruovaná a tureckému obyvatelstvu vštěpovaná. Tento moment je naprosto klíčový pro pochopení role identity v turecké bezpečnostní politice. Je totiž jedním z faktorů, který způsobil řadu bezpečnostních problémů Turecka před i po roce 1989.

Z metodologického hlediska jsou tyto závěry důležité z několika důvodů:

- Práce se nebude do hloubky zabývat tématy, které s problematikou národní identity významněji nesouvisí. Půjde např. o tureckou bezpečnostní politiku v době studené války a především o závazky Turecka v NATO před i po roce 1989.
- Jelikož je, jak uvidíme, národní identita vybudovaná elitami (kemalistickými, což byli z velké části vojáci), bude se práce zabývat především jimi. Z logiky společenského sektoru by hlavním zájmem (referenčním objektem) měl být národ samotný (resp. veřejnost). Turecko v tomhle případě tvoří speciální případ.
- Práce se z hlediska úrovně analýzy bude pohybovat na jednotkové úrovni. Jednotkami v tomto případě jsou *národ* (jinými slovy veřejnost) a *elita*. *Elita* je dělena na dva typy a to sice na armádní a civilní aktéry. Civilními aktéry chápeme představitele politických stran, premiéry, prezidenty, ale i neziskové organizace, či společnost.
- Obtížná je klasifikace referenčních objektů. Z logiky společenského sektoru by měl hlavním referenčním objektem být *národ*, ovšem jak uvidíme je to právě *elita*, která se cítí ohrožena a proto provádí sekuritizaci určitého tématu (v našem případě integračního procesu EU). Samotná logika sekuritizace je zde proto poněkud pokřivena specifiky tureckého státu.
- Bezpečnost je v této práci chápána jako bezpečnost společenského sektoru, týká se tedy hlavně národní identity.

3. Východiska turecké bezpečnosti a bezpečnostní politiky

Pro pochopení postavení Turecka ve světě po konci studené války je nezbytné uvést vývoj, který tomuto postavení předcházela, neboť z něho turecká národní identita a přístup k bezpečnosti vychází. Je důležité pochopit vývoj Tureckého státu a jeho specifika – tedy silný (armádou prosazovaný) sekulární nacionalismus, “západní orientace”, silné postavení armády a tradičně realistický přístup k politice. Tyto aspekty zásadně ovlivňují tvorbu turecké bezpečnostní politiky a vůbec chápání bezpečnosti v tureckém politickém diskurzu. Pozice Turecka vůči novým pojetím bezpečnosti je zajímavá právě z hlediska, že jde o tradiční národní stát postavený na tradičním vojensko-politickém diskurzu.

3.1 Kořeny a podstata kemalismu – tureckého chápání státu a národa

Tocci ve své práci *21st Century Kemalism* vidí vztah mezi většinou soudobých politických problémů Turecka a specifickým pojetím kemalistického státu a národa.⁴⁰ Pochopení kemalistického charakteru Turecka je proto důležité pro pochopení samotných východisek turecké bezpečnosti a bezpečnostní politiky ve zkoumaném období. Pokud bychom měli hledat bezpečnostní témata, kterých se kemalistické chápání státu a národa týká, jde především o vliv a postavení armády, vztah Turecka k politickému Islámu, vztah k menšinám, vztah k tureckému obyvatelstvu v regionu a k nadnárodním organizacím jako je EU a NATO.⁴¹ Co je tedy podstatou kemalismu a jaká jsou jeho specifika?

Kořeny “západního” a národního charakteru Turecka lze hledat u vzniku moderního tureckého národního státu. Stát vznikl po 1. světové válce pod vedením Mustafy Kemala Atatürka, který mu vtiskl silnou národní identitu postavenou nikoliv na islámu, ale na ideji turectví. Aydin a Keyman popisují stát jako kemalistickou republiku a vidí vznik

⁴⁰ Tocci, Nathalie, *21st Century Kemalism: Redefining Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era*. CEPS Working Document No. 170, Centre for European Policy Studies, Brussels, September 2001. s.1.

⁴¹ Ibid.

nové Turecké republiky jako základ dnešní turecké identity.⁴² Turecký národ byl Mustafou Kemalem (později Atatürk – otec všech Turků) a kemalistickými elitami budován jako národ postavený na jednotné občanské a sekulární identitě a na jasně definované orientaci na “západ”. Turecká republika v zásadě vznikla jako konstrukt, který jen minimálně navazoval na realitu Osmanské říše, která byla mnohonárodnostní a neměla (ani nemohla mít) jasně definovanou národní identitu (mimo určitou jednotící roli islámu). Kemalistické elity v zásadě oponovaly Osmanskému expansionismu a národně heterogennímu charakteru říše. Heterogenita a expansionismus pro ně představovali hlavní důvody úpadku říše. Heterogenita z toho důvodu, že znemožňovala identifikaci obyvatel se státem a jejich větší loajalitu a expansionismus z toho důvodu, že neustálé války Osmanskou říši dlouhodobě oslabovaly.⁴³

Mustafa Kemal proto hledal způsob jak: “vytvořit jednotný nedělitelný a homogenní stát, který by dokázal čelit hrozbám.”⁴⁴ Jak již bylo řečeno, snažil se vytvořit stát na občanském a národním základě, což byla pro obyvatelstvo původní Osmanské říše nová věc. Podobně jako pro obyvatelstvo Rakousko-Uherska znamenal konec 1. světové války změnu podstaty státu i pro obyvatele Osmanské říše. U obyvatel Osmanské říše to byl ale rozdíl mnohem větší, neboť jejich původní identita byla odvozována od církevní, rodinné, kmenové, nebo vesnické příslušnosti.⁴⁵ Národ budovaný na ideologii kemalismu pak tuto identitu odjímá a nahrazuje ji novou identitou národní.

Podstatou kemalistických reforem a konceptu státu bylo vytvoření občanského a národního uvědomění. Toho se mělo docílit důraznou sekularizací⁴⁶ a reformami⁴⁷ (občanskými i ekonomickými) podle vzoru západních států jako byla především⁴⁸ Francie. Došlo k přerodu od heterogenního muslimství Osmanské říše k jednotnému turectví Turecké republiky. Aydın a Keyman to označují jako “vůli kemalistických elit k (západní) civilizaci.”⁴⁹ Koncept kemalistické Turecké republiky dále vidí jako

⁴² Aydın, Senem a E. Fuat Keyman: *European Integration and the Transformation of Turkish Democracy*, EU-Turkey Working Document, Centre for European Policy Studies, Brussels, August 2004. s.5

⁴³ Tocci, Nathalie, *21st Century Kemalism: Redefining Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era*. CEPS Working Document No. 170, Centre for European Policy Studies, Brussels, September 2001. s.2.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Vyloučení vlivu Islámu na politické rozhodování státu a aktivní snaha o omezení vlivu Islámu na každodenní život.

⁴⁷ Vytvoření občanského zákoníku, zavedení desítkové soustavy, nové právní postavení žen – již ne majetkem mužů dle osmanského práva, ekonomické reformy...

⁴⁸ Webber, Mark: *“Inclusion, exclusion and the governance of European security,”* Manchester: Manchester University Press, 2007. s.176.

⁴⁹ Aydın, Senem and E. Fuat Keyman: *European Integration and the Transformation of Turkish Democracy*.

“národní stát ve své nejčistší podobě.” To lze chápat tak, že na rozdíl od Rakouska-Uherska kde se národy emancipovaly zdola, došlo v Turecku k naordinování národní identity shora, tedy od kemalistických elit.

To je velmi důležité pro pochopení způsobu přístupu k národu v turecké politice. Objevuje se pojem “turectví,” což měl být obyvatel nové republiky cítící příslušnost ke státu a národu, nikoliv např. ke své etnické skupině. Jejich identita je tedy založena na příslušnosti ke státu a národu. Jednotícím momentem bylo prosazování pojmu “turectví” do podvědomí obyvatelstva. Národ je tedy brán jako jednotný⁵⁰ a čistě turecký, což v zásadě vylučuje menšiny (především Kurdy) ze začlenění do státu jiným způsobem než asimilací a přijetím turecké identity.⁵¹ Tento moment byl ukotven již v textu Lausannské smlouvy,⁵² ta totiž nepočítala s ne-tureckými muslimskými menšinami, jako byli například Kurdové, nebo obecně šíitové (turecká většina je sunitská). Odpovídající články číslo 30.-45. se věnovaly pouze postavení nemuslimských menšin v Turecku, jako byli (především) Řekové, Arméni a Židé.⁵³ Tato “turkifikace” a popírání existence ne-tureckých muslimských menšin byla součástí politiky i ve zkoumaném období, jak uvidíme dále.⁵⁴

Problémem Turecka nebyl a není samotný koncept národa jako takový, ale jeho uplatňování a vynucování. Přestože byla Turecká republika budována jako moderní národní stát, rozhodně nešlo o stát plně demokratický. Dominance kemalistických elit a armády byla jasná a politická pluralita zpočátku velmi omezená.⁵⁵ Docházelo tak k nucené asimilaci a nezbytně i k diskriminaci menšin. To vytvářelo sociální tlak, který mnohdy přerostl v otevřenou revoltu a následně bezpečnostní hrozbu pro turecký stát. Prvotní nepokoje a střety se sice týkaly především kemalisty prosazované sekularizace, v průběhu druhé poloviny 20. stol. však docházelo k emancipaci menšin a jejich

⁵⁰ Jednota tureckého národa, resp. rozmělnění této jednoty je jedna z klíčových obav pro politické představitele a turečtí političtí představitelé na tuto konstruovanou bezpečnostní hrozbu reagovali a reagují velmi citlivě.

⁵¹ Tocci, Nathalie, *21st Century Kemalism: Redefining Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era*. CEPS Working Document No. 170, Centre for European Policy Studies, Brussels, September 2001. s.3-4

⁵² Podepsána 24.7. 1923 ve Švýcarském Lausanne po povstání Turků pod vedením Mustafy Kemala. Řešila definitivní územní uspořádání Turecka po 1. světové válce a nahrazovala tak Sèvreskou smlouvu smlouvu z roku 1920.

⁵³ “Treaty of Lausanne - World War I Document Archive”,

http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Lausanne, (staženo 7.5.2010).

⁵⁴ Ke změnám začalo docházet až po nástupu *Strany spravedlnosti a rozvoje* (AKP) Recep Tayyip Erdoğana v roce 2002.

⁵⁵ Tocci, Nathalie, *21st Century Kemalism: Redefining Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era*. CEPS Working Document No. 170, Centre for European Policy Studies, Brussels, September 2001. s.3-6., dále: Aydın, Senem and E. Fuat Keyman: *European Integration and the Transformation of Turkish Democracy*. s.7

politickému uvědomění. Extrémním vrcholem boje za emancipaci pak bylo založení Strany kurdských pracujících (kurdsky *Partiya Karkerên Kurdistan, PKK*), která zahájila otevřený boj za emancipaci početné kurdské menšiny. Ostatně téma kurdské menšiny zůstalo neuralgickým bodem turecké bezpečnostní politiky i ve zkoumaném období, především díky silnému tlaku integračního procesu EU a jeho kodaňských kritérií.

Silný turecký nacionalismus vycházející z vytvoření turecké republiky a z ideí Mustafy Kemala Atatürka je významným faktorem, který ovlivňuje nejen tvorbu turecké politiky, ale i vnímání bezpečnosti a bezpečnostních hrozeb tureckými politickými představiteli. Především obava ze ztráty turecké národní identity a ohrožení jednoty národa pomůže ukázat zajímavé tendence v tvorbě turecké bezpečnostní politiky. Silné lpění armádních aktérů na tradici Tureckého národa a identity pomohou vysvětlit případy sekuritizace politiky EU vůči Turecku.

3.2 Postavení, role a vliv armády

Vysvětlení postavení, role a vlivu armády v Turecku je naprosto klíčové pro pochopení tvorby a východisek turecké bezpečnostní politiky. Postavení armády je v Turecku silné, jde o vytrvale nejuznávanější a nejdůvěryhodnější instituci Turecka⁵⁶ Podobně jako idea tureckého národa a nacionalismu je role turecké armády úzce spjatá s postavou Mustafy Kemala Atatürka. Mustafa Kemal Atatürk, coby vojevůdce, postavil moderní turecký stát právě s její výraznou pomocí. Koneckonců moderní turecký stát vznikl díky vojenskému povstání proti smlouvě ze Sevres a snaze o uhájení nezávislosti proti postupujícímu Řecku.⁵⁷ Armáda se stala vykonavatelem sjednocení tureckého národa pod idejemi kemalismu. Tocci vidí roli armády jako klíčovou od samého vzniku Turecké republiky:

⁵⁶ Tocci uvádí průzkum z roku 1996, kdy armádě důvěřovalo 81,3% obyvatelstva ve srovnání s 16,6% obyvatelstva, které důvěřovalo politikům in: Tocci, Nathalie, *21st Century Kemalism: Redefining Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era*. CEPS Working Document No. 170, Centre for European Policy Studies, Brussels, September 2001. s.3-6., dále: Aydın, Senem and E. Fuat Keyman: *European Integration and the Transformation of Turkish Democracy*. s.15

⁵⁷ Zde viděla Bilgin základ bezpečnostního diskurzu, který se objevil po konci studené války. Ten pracoval s dvěma tématy: strach z opuštění (ostatními spojenci) a strach ze ztráty teritoria. Viz. Pinar Bilgin, „Turkey’s changing security discourses: The challenge of globalisation“, *European Journal of Political Research* č. 44 (2005), s. 183.

“Od založení Republiky pověřovalo právo a tradice armádu klíčovými úkoly, které měly zajistit přežití kemalistického státu a národa jak proti vnitřním, tak proti vnějším bezpečnostním hrozbám.”⁵⁸

Armáda se v době budování Turecké republiky stala silovým nástrojem prosazování rozsáhlých reforem a tím si trvale upevnila své mocenské postavení ve státě a dlouhodobě silný vliv na tureckou politiku (byť s jistými výkyvy) a takřka monopolní vliv na politiku bezpečnostní (jak uvidíme v části o bezpečnostní politice v době studené války)⁵⁹. V průběhu druhé poloviny 20. století se armáda opakovaně vměšovala do politického uspořádání státu a v letech 1960, 1971, 1980 a 1997 do něj přímo zasahovala.

V letech 1960 a 1980 šlo o vojenské puče, které měli za cíl ukončit dlouhotrvající období politické nestability a slabých vlád. V obou případech následovala úprava ústavy. V roce 1962 došlo k první úpravě ústavy Turecké republiky z roku 1921. Tato úprava byla z hlediska vlivu armády na politiku dost zásadní, neboť ustanovila vytvoření Národní bezpečnostní rady (turecky: *Milli Güvenlik Kurulu*, MGK), která se sestávala z pěti vojenských a pěti civilních zástupců.⁶⁰ Měla sloužit jako výhradně poradní orgán, ve skutečnosti však její rozhodnutí měla značnou váhu. Tocci uvádí, že sice sama politiku aktivně nevytvářela, ale politici jen zřídka rozhodovali proti její vůli.⁶¹ Nová ústava z roku 1982 pak rozšířila pojetí bezpečnosti v turecké politice a pozici MGK ještě posílila.⁶²

Zajímavé je podívat se na pojetí bezpečnosti dle této ústavy:

⁵⁸ Tocci, Nathalie, *21st Century Kemalism: Redefining Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era*. CEPS Working Document No. 170, Centre for European Policy Studies, Brussels, September 2001. s.3-6., dále: Aydın, Senem and E. Fuat Keyman: *European Integration and the Transformation of Turkish Democracy*. s.14

⁵⁹ Pinar Bilgin, „Turkey’s changing security discourses: The challenge of globalisation“, *European Journal of Political Research* č. 44 (2005), s. 180.

⁶⁰ “Constitution of the Republic of Turkey / Rep. of Turkey Ministry of Foreign Affairs,” oficiální stránka tureckého ministerstva zahraničí, <http://www.mfa.gov.tr/constitution-of-the-republic-of-turkey.en.mfa>

⁶¹ Tocci, Nathalie, *21st Century Kemalism: Redefining Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era*. CEPS Working Document No. 170, Centre for European Policy Studies, Brussels, September 2001. s.3-6., dále: ⁶¹ Aydın, Senem and E. Fuat Keyman: *European Integration and the Transformation of Turkish Democracy*. s.15

⁶² “Constitution of the Republic of Turkey / Rep. of Turkey Ministry of Foreign Affairs,” oficiální stránka tureckého ministerstva zahraničí, <http://www.mfa.gov.tr/constitution-of-the-republic-of-turkey.en.mfa>, (staženo: 3.5.2010), dále: More information about Turkey's Security (NATO) / Rep. of Turkey Ministry of Foreign Affairs, oficiální stránka tureckého ministerstva zahraničí, <http://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?ac83e482-473e-4388-b11d-ad55a4ef640f> (staženo 3.5. 2010)

“Bezpečnost je vztažená ke konceptu sebezáchovy. Ta je postavená na třech základech: zajištění přežití populace, ochrana teritoriální integrity a zachování základní identity národa, utvářeného politickými, ekonomickými, sociálními a kulturními rysy...”⁶³

Zde vidíme důraz na zachování identity národa, či jednoty, nedělitelnosti. To byl zcela určující prvek, který propojoval dva typické rysy turecké bezpečnostní politiky – silný důraz na jednotný, nedělitelný národ a silná role armády, která byla chápána jako hlavní garant zachování národa v kemalistickém duchu. To dávalo armádě značnou moc a protesty proti jejímu vlivu (byli-li před koncem studené války nějaké) tímto argumentem smazávala.

Armáda svou moc přímo využívala k uplatňování různých bezpečnostních opatření, často v rozporu s demokratickými zásadami. Pod přímým vlivem armády tak byly např. do ústavy roku 1982 vloženy zákony o potírání terorismu a zákon o politických stranách namířený proti kurdské menšině.⁶⁴ Tím si armáda zajišťovala právní legitimitu pro své konání proti všem potencionálním narušitelům integrity jednotného (v kemalistickém chápání) homogenního národního státu.⁶⁵ Většina těchto zákonů byla přímo, či nepřímo zaměřená na potírání kurdské menšiny, PPK a všech výraznějších forem politického islámu. Konečně poslední “puč” v roce 1997 měl za cíl omezení vlivu rozšiřující se islámské agendy vlády premiéra Erbakana, opět v sekulárním duchu kemalismu.⁶⁶ K všem těmto vojenským intervencím je ale nutno dodat, že armáda sice zasahovala do politiky výrazným způsobem, ale kromě politiky bezpečnostní (na kterou si vymezovala výsostné právo) neusilovala o dlouhodobé udržení v aktivní politice a ustanovení permanentního vojenského režimu.⁶⁷ Přejímá tedy jakousi roli strážce těch “pravých” tureckých hodnot.

⁶³ More information about Turkey's Security (NATO) / Rep. of Turkey Ministry of Foreign Affairs, oficiální stránka tureckého ministerstva zahraničí, <http://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?ac83e482-473e-4388-b11d-ad55a4ef640f> (staženo 3.5. 2010).

⁶⁴ Umit Cizre Sakallioğlu, “The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy” in: *Comparative Politics*, Vol. 29, No. 2 (Jan., 1997), s. 157-158. Staženo z: <http://www.jstor.org/stable/422077> (staženo 9.5.2010).

⁶⁵ Tocci, Nathalie, *21st Century Kemalism: Redefining Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era*. CEPS Working Document No. 170, Centre for European Policy Studies, Brussels, September 2001. s.3-6., dále: ⁶⁵ Aydın, Senem and E. Fuat Keyman: *European Integration and the Transformation of Turkish Democracy*. s.16

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid., s. 14.

Dobrým příkladem může být již zmiňovaný puč z roku 1980. Význam vojenské moci ve státě tehdy dospěl ke svému vrcholu. V Turecku zkrátka došlo k tak výrazné eskalaci politického násilí, že to civilní vláda z pohledu armády přestala zvládat. Došlo k velkému sporu mezi armádou a vládoucí stranou Spravedlnosti (turecky *Adalet Partisi*, AP) ohledně ustanovení stanného práva, které mělo násilí ukončit. Výsledkem byl puč a uchopení moci armádou na tři roky. Civilní aktéři napříč politickým spektrem neměli sílu vzdorovat a armádě se tak otevřela možnost jak svou moc posílit. Hlavním důvodem nebyla podle Sakallioğlu síla armády, jako spíše neschopnost ostatních vládních civilních aktérů zvládnout vyhocenou krizovou situaci.⁶⁸

Tento dlouhodobý vliv armády na tureckou politiku bude zajímavé sledovat v průběhu 20 let po konci studené války, kdy začalo docházet k postupnému omezování jejího vlivu ze strany civilních politických aktérů a to do značné míry pod tlakem integračního procesu EU. Jak uvidíme dále, tlak integračního procesu dospěl do takové míry, že se armádní představitelé začali obávat ztráty vlivu a pokusili se o sekuritizaci integračního procesu. Jejich hlavními argumenty byly zcela pochopitelně ochrana kemalistických tradic, zachování národní identity a nedělitelnosti státu.

3.3 Závěry pro další zkoumání

V této kapitole došlo na vysvětlení tureckých východisek k chápání bezpečnosti společenského sektoru. Kapitola argumentuje, že identita “toho správného turectví” vychází z kemalismu. Kemalismus je ideologie založená na silném, jednotném, homogenním, národním a sekulárním státě. Ochráncem těchto tradičních hodnot je pak armáda (resp. armáda se tradičně jako tento ochránce cítí). Armáda v průběhu studené války několikrát zasáhla do vnitřního chodu země a celkem třikrát převzala moc ve státě. Okolnosti jednotlivých pučů se lišily, ale armáda nejčastěji argumentovala tím, že je ohrožena kemalistická podstata tureckého státu a národní identita obyvatelstva. Posledním pučem v roce 1980 pak armáda svou politickou moc ukotvila. Jestli Turecko, jeden z nejtypičtějších národních států s tradiční realistickou bezpečnostní doktrínou a

⁶⁸ Umit Cizre Sakallioğlu, “The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy” in: *Comparative Politics*, Vol. 29, No. 2 (Jan., 1997), s. 157. Staženo z: <http://www.jstor.org/stable/422077> (staženo 9.5.2010).

nestandardně silnou pozicí armády, reflektovalo změny v konceptu bezpečnosti, které přinesl konec studené války a jakým způsobem na ně reagovalo bude předmětem další kapitoly.

4. Vztah identity a turecké bezpečnosti

Konec studené války znamenal pro Tureckou bezpečnost a bezpečnostní politiku celou řadu změn. Předně došlo ke kolapsu tradičního bipolárního systému, který se udržoval celou dobu studené války a v zásadě usnadňoval identifikaci Turecka v globálním systému. Zároveň se z regionu kolem Turecka vytratila jistá předvídatelnost. Turecká bezpečnostní politika se tak musela potýkat s obdobím nejistoty a řešila podobný problém, jako řada dalších států – tedy ztráty stability a zřejmosti politiky studené války. Aydin hovoří o konci určitého “diskurzu hrozeb,” což lze pochopit tak, že končí období, kdy se Turecký stát potýkal s jasně definovanými objektivními vojenskými hrozbami studené války.⁶⁹ Zároveň to znamenalo, že Turecko muselo začít uvažovat o bezpečnosti novým způsobem a reagovat na vzrůstající význam bezpečnostních hrozeb nevojenského charakteru.

Konec bipolárního systému znamenal pro tureckou bezpečnost obavu z potencionální ztráty významu. Existovala obava, že Turecka již nebude zapotřebí coby klíčového strategického partnera na hranici se SSSR. Proces přidružování k západním institucím, respektive k Evropské unii, utrpěl kvůli dlouhodobě špatným vztahům s Řeckem. Navíc se do hledáčku zájmu EU dostaly nově osvobozené státy bývalého východního bloku, které v procesu přidružování a integrace dostaly přednost.⁷⁰ Turecko tedy po roce 1989 bylo v neklidném sousedství a na přímé hranici s rozpadajícím se Sovětským svazem muselo čelit potencionální hrozbě ztráty podpory od svých spojenců v NATO. Zároveň, i přes podání své přihlášky do EU⁷¹ v roce 1987, nemělo Turecko zajištěno postavení mezi “západními” státy, o což dlouhodobě usilovalo.

⁶⁹ Mustafa Aydin, “Foucault’s Pendulum: Turkey in Central Asia and the Caucasus”, *Turkish Studies*, č. 5 (2, léto 2004), s. 1.

⁷⁰ Barry Buzan a Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), s. 392.

⁷¹ Tato přihláška vycházela do velké míry ze zlepšené ekonomické situace země. Ta se začala zlepšovat po zavádění liberálně ekonomických reforem premiéra Turgut Özala. Ten nastoupil k moci v roce 1983 jako první civilní ministr po posledním vojenském puči z roku 1980. Viz Ali L. Karaosmanoglu, „The

Z hlediska bezpečnosti identity šlo nejprve o období nadějného uvolnění, které ovšem brzy skončilo vlivem obnovených útoků PKK a vzestupem politického islámu.⁷² Práce pak argumentuje, že zásadní zkoušku bezpečnosti identity představil integrační proces EU, kdy se otevřela debata, jestli integrační proces EU bezpečnost neohrožuje tureckou národní identitu.

4.1 První desetiletí – vývoj před rokem 1999

V této kapitole dojde nejprve na krátké zhodnocení změn v tradičním vojensko-politickém sektoru a pak dochází na rozbor vlivu dvou problémů souvisejících s otázkou identity.

4.1.1 Shrnutí změn bezpečnosti v tradičním vojensko-politickém sektoru

Pokud jde o tradiční vojensko-politickou bezpečnost, tak se obava Turecka ze ztráty významu prokázala jako lichá. Turecko velmi záhy podpořilo USA v první válce v zálivu a odměnou mu bylo modernizování armády.⁷³ V očích USA tak bylo Turecko pořád významné jako partner v klíčovém regionu. Bylo obklopeno státy, ve kterých docházelo k šíření zbraní hromadného ničení a podpoře teroristických hnutí (Sýrie, Írán, Irák). Proto konec studené války rozhodně neznamenal ztrátu významu coby partner USA a NATO. Co se týče NATO, Turecko například významně spolupracovalo během války v Kosovu v roce 1999. Došlo k nasazení tureckého letectva a Turecko se také podílelo na udržování mise KFOR. Dále se Turecko v průběhu 90. let podílelo na řadě lokálních vojenských iniciativ ve snaze o vybudování regionálních bezpečnostních struktur.⁷⁴ Jde např. o Black Sea Naval Cooperation Task Group (BLACKSEAFOR), která se má starat o různé vojenské (odminování) i nevojenské hrozby (např. záchranné

evolution of the national security culture and the military in Turkey“ *Journal of International Affairs*, č. 54 (1. října 2000), <http://www.allbusiness.com/government/3493227-1.html>

⁷² Což jsou dva základní vnitřní nepřátelé státu. Viz Ali L. Karaosmanoglu, „The evolution of the national security culture and the military in Turkey“ *Journal of International Affairs*, č. 54 (1. října 2000).

⁷³ „Turecká spolupráce ve válce proti Iráku podpořila v očích Washingtonu nutnost modernizace tureckých ozbrojených sil, především pak letectva“ v: Ekavi Athanassopoulou, „American-Turkish Relations Since the End of the Cold War“, *Middle East Policy*, č. 8, (3, září 2001), s. 147.

⁷⁴ Pro přesný výčet iniciativ viz. Michael Emerson a Nathalie Tocci, *Turkey as a Bridgehead and Spearhead Integrating EU and Turkish Foreign Policy*, EU-Turkey Working Paper No. 1, CEPS, srpen 2004, s. 11.

operace, ilegální migrace, ochrana životního prostředí atp.) v oblasti Černého moře. Problémem je, že tyto struktury z mnoha důvodů (např. nepříliš velká ochota Ruska ke spolupráci) nikdy nedosáhly požadovaného významu a jejich existence je spíše symbolická.⁷⁵

4.1.2 Vliv kurdské menšiny na tureckou bezpečnostní identity

Přestože je boj kurdského etnika za samostatnost a vlastní stát v podstatě modelovým příkladem společenského sektoru bezpečnosti, nebudeme tuto problematiku pro udržení koherence rozebírat z kurdské strany, ale zaměříme se pouze na stranu tureckou.⁷⁶ Důvod je nasnadě, problematika kurdské menšiny nám pomůže ilustrovat vztah armádních a civilních aktérů ve společné sekuritizaci této problematiky

Jak víme, násilí ze strany PKK bylo jednou z příčin puče (spíše přispělo k již tak vyhocené situaci) v roce 1980 a následného upevnění vojenské moci v civilní sféře díky většímu ukotvení MGK v ústavě. Zaměříme se nyní na turecký pohled na tuto problematiku v prvním desetiletí po rozpadu SSSR.

Kurdská problematika má dvě dosti rozdílné roviny, které jsou ale (především v tureckém přístupu k věci) neoddělitelné. Jde o ozbrojený odpor PKK, která v roce 1984 vyhlásila kurdské povstání a začala otevřeně bojovat za svobodný Kurdistan, a mírový boj kurdských politických stran za národní sebeurčení. PKK zcela otevřeně používala ve svém boji proti tureckému státu teroristických metod a metod partyzánského boje. Turecká armáda se tak od roku 1984 podílela na potlačování kurdského boje za svobodu a sebeurčení a to často také velmi nevybíravým způsobem. Z hlediska ozbrojeného boje proti PKK lze akce turecké armády do jisté míry legitimizovat (PKK představovala vojenskou hrozbu). Problematický je ovšem vliv armádních elit na vnímání kurdského mírového boje mezi tureckým obyvatelstvem. Zde docházelo k úspěšné sekuritizaci kurdské snahy o sebeurčení. Turečtí armádní a posléze i političtí aktéři reagovali negativně vůči jakýmkoliv kurdským mírovým politickým hnutím a v očích veřejnosti je svazovali s teroristickou PKK.⁷⁷ V průběhu 90. let tak došlo k zákazu řady kurdských

⁷⁵ Ibid. s. 12-13.

⁷⁶ Což ovšem neznamená, že by tímto práce jakýmkoliv způsobem zpochybňovala utrpení kurdského obyvatelstva a naopak.

⁷⁷ Tocci, Nathalie, *21st Century Kemalism: Redefining Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era*. CEPS Working Document No. 170, Centre for European Policy Studies, Brussels, September 2001. s.17.

politických stran.⁷⁸ Díky úspěšné sekuritizaci kurdské otázky měli vládní i armádní představitelé moc k použití nestandardních prostředků. Jinými slovy turecká veřejnost akce proti jakýmkoliv formám kurdského separatismu schvalovala.⁷⁹

Z hlediska širšího pojetí bezpečnosti je toto v zásadě typický příklad vycházející ovšem ze specifických předpokladů uvedených v kapitole o kořenech turecké identity a bezpečnosti. Logika je vidět jasně: aktér, v tomto případě státního charakteru (ať již civilní, či armádní turečtí aktéři) pod vlivem bezpečnostní hrozby (tzn. kurdského separatismu) úspěšně přesvědčuje referenční objekt bezpečnosti (turecký národ) o existenci bezpečnostní hrozby. Mějme ovšem stále na paměti, že úspěšná sekuritizace nerovná se skutečné existenci hrozby. Na tomto příkladě je to dobře vidět. V průběhu 90. let sice došlo k zrušení zákonů zakazujícím použití kurdského jazyka, ale výuka, vysílání a řada dalšího užití kurdského jazyka byla v 90. letech omezována. Kurdské politické strany tak vůbec nemusely mít s teroristickou PKK nic společného, přesto však byly vlivem úspěšné sekuritizace potlačovány. Tento fakt ovšem nevycházel nezbytně ze změny bezpečnostního kontextu díky pádu SSSR, k potlačování kurdské menšiny docházelo i před koncem Studené války.

Rozdíl ve změně bezpečnostního kontextu vidí jinde Pinar Bilgin. Argumentuje, že se Turecko musí po rozpadu SSSR vypořádávat s globalizovanou bezpečností (viz část o vztahu bezpečnosti a globalizace). Zaměřuje se hlavně na rostoucí vliv nestátních aktérů v Turecku a s tím souvisejícím šířením nezávislých informací. To podle ní vychází z rostoucího počtu nestátních organizací, nezávislých médií, moderních komunikačních technologií a liberalizace ekonomiky. Výsledkem je to, že přístup tureckých armádních a civilních aktérů ke kurdské problematice je pod větším dohledem a následně i tlakem. Ten přichází jak zevnitř státu, tak ze zahraničí. Vrcholem tohoto vývoje je podle Bilgin rok 1999, kdy se Turecko stává oficiálně kandidátskou zemí a dochází k zvýšenému tlaku nejen na řešení kurdské otázky, ale i na další nevojenské aspekty bezpečnosti.⁸⁰ Zde je ovšem nutné dodat, že v roce 1999 došlo k zatčení a popravě⁸¹ dlouholetého vůdce PKK Abdullaha Öcalana a k následnému složení zbraní ze strany PKK v roce

⁷⁸ Např. Kurdská strana práce (turecky: *Halkın Emek Partisi*, HEP), či Demokratická strana (turecky: *Demokrasi Partisi*, DEP) a další viz Tocci, Nathalie, *21st Century Kemalism: Redefining Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era*. CEPS Working Document No. 170, Centre for European Policy Studies, Brussels, September 2001. s.17.

⁷⁹ Ibid. s 18.

⁸⁰ Pinar Bilgin, „Turkey’s changing security discourses: The challenge of globalisation“, *European Journal of Political Research* č. 44 (2005): s. 191-192.

⁸¹ Proti které EU protestovala.

2000. Tento fakt značně uklidnil situaci a vůbec umožnil jakékoliv vyjednávání o zákonech týkajících se kurdské menšiny.

4.1.4 Vliv politického islámu na tureckou bezpečnost identity

Armáda v Turecku má, oproti liberálním demokraciím západního typu, poměrně silný vliv na politické dění.⁸² Nejinak tomu bylo i v průběhu 90. let. Jedním z hlavních momentů byla reakce armády na přílišnou islamizaci politiky. Islamizaci politiky armádní aktéři sekuritizovali. Argumentem byla, jak vyplývá z předchozích kapitol, ochrana kemalistických hodnot, které tvoří tureckou národní identitu.

Případy, kdy armáda zasahovala do politického dění na základě politizovaného islámu během studené války jsme uvedli v předchozích kapitolách. K tomu je třeba dodat podstatnou připomínku. Tocci argumentuje, že vztah armády a islámu je v zásadě pozitivní a že ho i využívá jako jednotícího prvku (byť islám není součástí kemalistické politické ideologie). Problém pro armádu nastává v okamžiku, kdy růstem politického islámu dochází (z pohledu armády) k potencionálnímu ohrožení kemalismu.⁸³ V takových případech pak armáda (jak jsme se přesvědčili často úspěšně) politický islám sekuritizovala (označila ho jako hrozbu národní identitě) a snažila se ho omezovat.

Nyní se zaměříme na zkoumané období. Po posledním puči v roce 1980 vládla od roku 1983 jediná strana a to sice Strana domoviny (turecky: *Anavatan Partisi*, ANAP). Po uvolnění restrikcí na počátku 90. let došlo k plnému obnovení politické soutěže a politický islám se dostal na výsluní díky úspěchu reformované islamistické Strany prosperity (turecky: *Refah Partisi*, RP) a jejího vůdce Necmettina Erbakana. Ta v průběhu 90. let sílila, až konečně v roce 1996 začala vládnout v koalici. RP však byla obviňována z porušování sekularismu, což bylo v rozporu s kemalismem a armáda tak zasáhla.⁸⁴ Ve své podstatě nešlo o puč v pravém slova smyslu, spíše o politickou krizi. V té ovšem hrála armáda hlavní roli a byla to právě armáda, která RP odstavila od moci.⁸⁵ Armáda viděla vládní koalici jako islamizovanou a prezentovala své protesty u

⁸² Názory na skutečný vliv armády na turecké politické dění mají různé i turečtí autoři. Například Bilgin vidí vliv jako stále silný, zatímco Karaosmanoglu argumentuje, že postupně slábne.

⁸³ Tocci, Nathalie, *21st Century Kemalism: Redefining Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era*. CEPS Working Document No. 170, Centre for European Policy Studies, Brussels, September 2001. s.11.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Metin Heper, "The Justice and Development Party Government and the Military in Turkey" in: *Turkish Studies*, č. 6 (2, červen 2005): s. 216.

MGK. MGK protesty akceptovala a vláda se ocitla pod permanentním tlakem jak od armády, tak od civilních kemalistických elit. Výsledkem byla rezignace v červnu 1997. Dále došlo k represím vůči členům strany, mezi které v té době patřil i současný premiér Erdogan. Konečně v roce 1998 došlo po spolupráci soudů, armády a politických představitelů k rozpuštění RP za anti-sekulární postoje.

Jak je vidět, rozpad SSSR přístup armády k politice příliš nezměnil. Resp. změna bezpečnostního kontextu vyvolaná rozpadem SSSR neměla příliš velký dopad na způsob, jakým se armáda chovala vůči politickým stranám a proudům se kterými nesouhlasila. Změna kontextu byla opět ve směru jaký naznačuje Bilgin (která tento fenomén nazývá problematikou globalizované bezpečnosti). To znamená, že chování armády se nezměnilo, ale změnil se způsob přijetí a to jak na domácí tak na zahraniční půdě. Dobře je to vidět na případu přijetí ze strany EU. Z textu dokumentu to přímo nevyplývá, ale jisté je, že Evropská rada na svém zasedání v Lucemburku v prosinci 1997 s Tureckem nezahájila přístupová jednání (naopak byla zahájena jednání s řeckým Kyprem).⁸⁶

Pokud se na problematiku vměšování podíváme z pohledu širšího pojetí bezpečnosti je motivace armádních i civilních aktérů jasná. Bezpečnostní hrozby, které se týkají turecké národní identity a které jsme zde uvedli nejsou nové. Otázkou je, jestli se změnil přístup k těmto bezpečnostním hrozbám. V následující kapitole uvidíme, že hlavní změny, které vynucují změnu přístupu armádních i civilních elit nevycházejí zevnitř Turecka, ale jsou výsledkem vnějšího tlaku. Jakým způsobem na to Turecko reaguje a co přesně to znamená pro tureckou bezpečnost společenského sektoru je předmětem následující kapitoly.

4.2 Druhé desetiletí – vývoj po roce 1999

V roce 1999 došlo ke změně rozhodnutí evropské komise z roku 1997, kdy bylo Turecku “odmítnut” jeho požadavek na vstup. Na prosincovém summitu EU ve finských Helsinkách byl Turecku “konečně” oficiálně přiznán statut přistupujícího státu. Tento fakt byl jak na straně EU, tak na straně Turecka přijat s velkým optimismem a očekáváním. Turecko očekávalo definitivní stvrzení své dlouholeté orientace na Evropu

⁸⁶ V deklaraci se doslova píše, že “...politické a ekonomické podmínky (Turecka) dovolující zahájení přístupových jednání nejsou dostačující.” viz Deklarace evropské rady ke schůzi v Lucemburku, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0008.htm (staženo 10.5.2010)

a obecně západní svět. EU naopak očekávala změny v uspořádání tureckého státu, které v té době stále plně neodpovídalo kodaňským kritériím. Tato očekávání pochopitelně poměrně záhy narazila a obě strany řešily jakým způsobem tato očekávání naplnit.

Cílem této kapitoly bude popsat jakým způsobem se Turecka dotýkal integrační proces resp. kodaňská kritéria, které Turecko muselo a musí plnit, pokud chce pomýšlet na plné členství. Hlavní důraz je opět kladen především na vliv integračního procesu na bezpečnost společenského sektoru, specificky národní identity. Ta jak již bylo mnohokrát zmíněno vycházela z kemalismu. Silná role armády, silný nacionalismus, nedělitelnost státu a snaha o přísnou sekularizaci politické scény ústilo ve státní uspořádání, které nebylo kompatibilní s kodaňskými kritérii. Tato kapitola argumentuje, že rok 1999 z hlediska bezpečnosti identity znamenal také výraznou změnu bezpečnostního kontextu, neboť se v Turecku plně projeví vnější vlivy argumentované v předchozích kapitolách.

4.2.1 Turecká identita ve světle integračního procesu

Integrační proces EU znamenal a znamená řadu změn pro tureckou identitu, neboť požaduje změny zákonů, které jsou kemalistickými elitami za nedílnou součást turecké bezpečnosti. Již v roce 2001, ještě před nástupem strany Spravedlnosti a rozvoje (AKP), došlo k 34 dodatkům k ústavě. Ty se týkaly celé řady oblastí, které spadají do společenského sektoru bezpečnosti, pro potřeby této práce však bude hlavní pozornost věnována zákonům upravujícím postavení a vliv armády. Předně došlo k posílení civilních autorit v Národní bezpečnostní radě (MGK) a také došlo na možnost podrobit přezkumu zákony přijaté během režimu vedeného MGK na počátku 80. let.⁸⁷

Strana AKP⁸⁸ zaznamenala v roce 2002 pozoruhodné vítězství⁸⁹, které ji zaručilo většinu v parlamentu. Nová vláda této strany do značné míry ovlivnila směřování země a nastartovala proces změn žádaných integračním procesem EU.⁹⁰ A to i přesto, že před

⁸⁷ Aydın, Senem a E. Fuat Keyman: *European Integration and the Transformation of Turkish Democracy*, EU-Turkey Working Document, Centre for European Policy Studies, Brussels, August 2004.

⁸⁸ Strana AKP dle slov Tassinariho: „zastřčila svou radikální islámskou rétoriku a obrátila se k více středovým názorům.“ viz Fabrizio Tassinari, *Why Europe fears its neighbors?* (Santa Barbara: ABC-CLIO, 2009), s. 74-76.

⁸⁹ Aydın a Keyman jako hlavní důvody vítězství AKP uvádějí dlouhodobé znechucení voličů ekonomickým populismem, korupcí a nedemokratičností.

⁹⁰ Aydın, Senem a E. Fuat Keyman: *European Integration and the Transformation of Turkish Democracy*, EU-Turkey Working Document, Centre for European Policy Studies, Brussels, August 2004. s.11.

vlastním uchopením moci měla také euroskeptické názory.⁹¹ AKP se však vyznačovala tím, že v ní převládl proevropský proud a že se realisticky postavila k potřebě změny stávajícího politického systému a změně ústavy. Navíc šlo o civilního politického aktéra a strana se tak nemusela jakkoliv obávat o svůj vliv či postavení, což nelze tvrdit o armádních aktérech na které tlačily reformy požadované kodaňskými kritérii. Strana se za značných protestů a vzrušených debat pustila do reforem, které se týkaly klíčových témat vycházejících právě z kodaňských kritérií. Především šlo o otázky lidských práv a liberálně demokratických zásad, jakož i otázky vlivu armády na civilní politiku.

V průběhu let 2003-2004 došlo k reformám, které se týkaly armádními aktéry kritizovaných témat. Šlo především o odstranění zákonů o vysílání, které zakazovaly vysílání v jiném jazyce než turečtině. Netřeba dodávat, že se změna týkala především kurdské menšiny. V roce 2003 také došlo k uvolnění zákona o politických stranách. Značného významu pak nabylo odstranění Čl. 8 proti-teroristického zákona (to se týkalo možnosti postihu za kritiku „nedělitelné podstaty státu“)⁹², které ještě rozšířilo svobodu projevu. V průběhu těchto let také došlo k postupnému omezování vlivu armádních aktérů v MGK a dalších institucích.⁹³

V tuto chvíli se zaměříme na to, jakým způsobem tyto změny vůči bezpečnosti identity byly vnímány samotnými tureckými armádními i civilními politickými aktéry. Zaznamenali změnu bezpečnostního kontextu a došlo ke změně jejich přístupu k otázce bezpečnosti identity?

Bilgin se na tuto problematiku dívá skrze optiku globalizace. Tvrdí, že rozpadem bipolárního uspořádání došlo v Turecku vlivem liberálně ekonomické expanze ke změně společnosti a nárůstu vlivu nestátních aktérů. Jak společnost, tak nestátní aktéři přinášejí nové a jiné pohledy na dosud jednotný výklad akcí armádních i civilních elit.⁹⁴ Laicky řečeno, vlivem globalizace po roce 1989 se Turecko otevřelo světu více, než kdy

⁹¹ Tady je dobré připomenout, že současný premiér Erdogan působil dříve v roce 1998 zakázané RP viz Webber, Mark: *“Inclusion, exclusion and the governance of European security,”* Manchester: Manchester University Press, 2007. s.179.

⁹² Tedy v podstatě útoku proti ideologii kemalismu, národní identitě a tím pádem i armádě.

⁹³ Zde je třeba dodat komentář k momentu, který se pak v průběhu integračního procesu mnohokrát opakoval a provází turecko-evropské vztahy v podstatě od samého začátku jejich navazování. Jde o to, že Turecko splní nějaký požadavek a očekává od Evropy vstřícné gesto (ať je to zahájení přístupových jednání, přijetí přihlášky do ES a podobně. V Turecku tento přístup vyvolává dlouhodobou apatii, až nechut' vůči EU. Aydın, Senem a E. Fuat Keyman: *European Integration and the Transformation of Turkish Democracy*, EU-Turkey Working Document, Centre for European Policy Studies, Brussels, August 2004. s. 26.

⁹⁴ Pinar Bilgin, „Turkey’s changing security discourses: The challenge of globalisation“, *European Journal of Political Research* č. 44 (2005): s. 180.

předtím. Neznamená to ani v nejmenším, že by v Turecku neexistovala politická opozice, která by akce vlád, či armády konfrontovala. Znamená to, že kromě politické opozice došlo k nárůstu i jiných názorů a pohledů a věc. Dochází tedy k politické mobilizaci dosud apolitických aktérů a zároveň se do Turecka ve větší míře dostávají názory zvenčí. Argumentace vlivu liberální ekonomiky do značné míry vychází z průběžného vlivu EU. V roce 1995 např. došlo k začlenění Turecka do celní unie.⁹⁵

Vliv EU na Turecko rozebírá většina autorů⁹⁶, kteří jsou rozebíráni v této práci a řada z nich mu připisuje velký, až klíčový význam. Bilgin k tomuto dodává:

“...byl to právě proces přidružování k EU, který v Turecku zdůraznil výzvy globalizované bezpečnosti (...) proces přidružování k EU představoval výzvy, které obnášejí adopci mezinárodních societárních norem, které jsou některými vnímány jako hrozba turecké “národní bezpečnosti.” Takovéto normy oslabují státní uchopení politických procesů”⁹⁷

Jak je vidět, proměna bezpečnostního kontextu po roce 1989 přinesla změnu vnímání jak nestátním aktérům, tak armádním i politickým aktérům. V Turecku se po definitivním rozjezdu integračního procesu v roce 1999 objevila debata dvou pohledů na věc. Jedna byla pro-evropská a druhá euroskeptická.⁹⁸ Zaměříme se na euroskeptický pohled, neboť ten pěkně ilustruje jakým způsobem se turecká národní identita dostala (alespoň v očích části armádních a politických aktérů) do sporu s integračním procesem.

Euroskeptická debata má v Turecku několik směrů. My se zaměříme na ten, který se přímo týká turecké národní identity⁹⁹ a od ní odvozené politiky, která je viděna jako nekompatibilní s integračním procesem. Tato debata se dle Bilgin vedla především mezi elitami, tedy mezi armádními a politickými aktéry. Specificky a celkem pochopitelně se točila především kolem nacionalistických stran (jako byly například MHP a RP) a

⁹⁵ Bruce Kuniholm, “Turkey’s Accession to the European Union: Differences in European and US Attitudes, and Challenges for Turkey”, *Turkish Studies*, č. 2 (1, Jaro 2001), s. 26.

⁹⁶ Dochází také k rozebrání vlivu NATO na tureckou bezpečnost. Ta se ale týká především tradiční vojenské bezpečnosti a není proto předmětem této práce. Navíc vliv NATO na politické procesy týkající se zmiňovaných problematických témat nebyl tak významný, jak argumentuje např. Tsakonas, či Bilgin.

⁹⁷ Pinar Bilgin, „Turkey’s changing security discourses: The challenge of globalisation“, *European Journal of Political Research* č. 44 (2005): s. 175-176.

⁹⁸ Viz např. Webber, Mark: “Inclusion, exclusion and the governance of European security,” Manchester: Manchester University Press, 2007. s. 179, či Pinar Bilgin, „Turkey’s changing security discourses: The challenge of globalisation“, *European Journal of Political Research* č. 44 (2005).

⁹⁹ Bohužel zde není prostor na rozebrání například tradiční bezpečnostní dimenze euroskeptického pohledu.

armádních představitelů. V této debatě převládal názor, že nároky integračního procesu EU se nepřipustným způsobem vměšují do vnitřního uspořádání státu.¹⁰⁰ O co šlo konkrétně?

Euroskeptické pohledy podle Bilgin souvisely s rozšiřováním bezpečnostní agendy, kdy v Turecku v duchu docházelo k identifikaci klíčových hrozeb pro tureckou bezpečnost. Těmito hrozbami byly právě problémy, kterých se dotýkaly nově prosazované zákony. Nejvíce pak kurdská otázka, zákon o kritice „nedělitelnosti a otázka politického islámu. Ty byly identifikovány v oficiálním dokumentu národní bezpečnostní politiky tzv. „červené knize.“¹⁰¹ V tomto dokumentu také bylo přímo deklarováno, že: *“vnitřní hrozby vůči teritoriální integritě a základním principům republiky se staly vážnějšími, než hrozby vnější.”* Jasně je zde opět viděna optika kemalismu, která se obává jakéhokoliv rozmělnění jednotného, národního a homogenního státu. V podobném duchu koneckonců argumentuje Erol Manisah:

“... pokud se (EU) chystá převzít obchod, omezit národní průmysl, vládnout naší byrokracii z Bruselu, dělat požadavky které odporují mým národním zájmům ohledně Kypru, (...), PKK a arménské otázky a nadále odmítá přijmout Turecko dokud tyto požadavky nebudou splněny, řeknu: “Ano, chci aby mě EU přijala, ale dodám, že se snaží rozdělit Turecko a učinit mě závislým... (sic)”¹⁰²

Dále můžeme uvést např. argumentaci generála İlhana Kilinca (vrchní tajemník MGK), která se té výše uvedené podobá:

“... Jsem pro vstup do EU. Ale nevidím žádnou naději, že do EU vstoupíme. (...) EU nikdy nebyla na straně Turecka (...) jak otevřeně, tak skrytě podporovala teroristické organizace...”¹⁰³

Jak je vidět, mezi tureckými euroskeptiky panovala představa, že členství v EU v zásadě neodporují. Zároveň ale argumentují, že integrační proces EU může ohrozit

¹⁰⁰ Webber, Mark: *“Inclusion, exclusion and the governance of European security,”* Manchester: Manchester University Press, 2007. s. 179

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Erol Manisah, *„Silent coup“ in Turkey-Europe relations*, Istanbul: Derin Yayinlari, 2002, s. 64-65
skrže: Pinar Bilgin, *„Turkey’s changing security discourses: The challenge of globalisation“*, European Journal of Political Research č. 44 (2005): s. 189.

¹⁰³ Ibid.

klíčové aspekty bezpečnosti identity. V tomto momentě se Bilgin shoduje s kodaňskou školou. Totiž, že turečtí armádní a političtí aktéři využívají obavy ze ztráty, či rozmělnění národní identity vlivem integračního politického projektu k sekuritizaci (řečovému aktu bezpečnosti) tohoto tématu. To znamená, že se snaží ospravedlnit užívání mimořádných opatření (v tomto případě by šlo o blokování integračního procesu), tím že přesvědčují národ o tom, že integrační proces EU představuje bezpečnostní hrozbu pro jeho identitu.¹⁰⁴ To jestli EU skutečně představuje hrozbu pro tureckou bezpečnost identity nebo ne, není podstatné. Podstatné je, jestli se tureckým armádním a politickým aktérům podařilo přesvědčit veřejnost o tom, že tomu tak je. Bilgin tvrdí, že sekuritizace úspěšná je a že bude neúspěšná pouze v případě pokud se změní situace, kterou popisuje následovně:

“... problém v tureckém kontextu není jen vliv armády na politiku, ale také slabost jiných aktérů, kteří by mohli dodat alternativní definici bezpečnosti a pokusit se o “selhání řečového aktu” (sekuritizace). Pochopitelně, v Turecku jsou civilní společenské instituce nejen relativně slabé (ve smyslu vlivu na politické aktéry a ve srovnání s armádou), ale zároveň nezainteresované v bezpečnostní agendě po většinu historie republiky”¹⁰⁵

V tuto chvíli je tedy důležité zjistit, jestli došlo ke změně postavení civilních aktérů a jestli i přes trvající vliv aktérů armádních dokázali prosadit své požadavky. Zároveň je podstatný vliv proevropsky smýšlejících proudů, které mění postavení armády takovým způsobem, aby nezasáhla mimořádnými opatřeními jako v roce 1980, či 1997.

¹⁰⁴ Kodaňská škola o tomto momentu hovoří jako o *vertikálním soupeření*. Kdy nějaký integrační proces tlačí na konkrétní národnostní skupinu, která je pak nucena měnit svoji identitu. viz Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde, *Security: a new framework for analysis* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998), s. 141.

¹⁰⁵ Pinar Bilgin, „Turkey’s changing security discourses: The challenge of globalisation“, *European Journal of Political Research* č. 44 (2005): s. 196.

4.2.2 AKP – vykonavatel proměny

Reformy a změny započaly již před nástupem AKP k moci¹⁰⁶ a strana v nich pokračovala. Postupem času tak docházelo k nárůstu omezení Národní bezpečnostní rady (MGK). Zde je zajímavé sledovat proč armáda výrazněji nezasáhla proti tomuto omezování jejího vlivu. Pokud by to totiž udělala, v zásadě by následovala svou tradiční cestu sekuritizace nepřijatelné politické strany. AKP totiž vyhrála volby jako strana vycházející z islámu, ovšem ve značně umírněné podobě.¹⁰⁷ Metin Heper argumentuje, že v armádě postupně rostly prozápadní složky, které cítily blízkost vstupu do EU nikoliv už jako hrozbu, ale jako výhodu.¹⁰⁸ Vstup do EU by v jejich pohledu mohl posílit Turecko ekonomicky a od toho si armádní představitelé slibovali další vylepšení armády.¹⁰⁹ To však nebyl jediný argument. Metin Heper ve svém článku dále argumentuje, že armáda se stala nejen objektem, ale i subjektem modernizace a že dobrovolně předává svou moc do rukou civilních aktérů, protože jim nyní více důvěřuje.¹¹⁰ Důvodem je podle něj fakt, že se AKP podařilo úspěšně řešit ekonomickou situaci země (ta prodělala finanční krizi v roce 2001) a vyhnout se přitom populismu. V armádě sice existovali aktéři, kteří proti politice vládnoucí strany protestovali a armáda dokonce v roce 2007 „varovala“ turecké civilní aktéry, že zasáhne proti prezidentské kandidatuře bývalého islamisty Abdullaha Güla. Nakonec však zůstalo pouze u slov, která byla vyvěšena na titulní stranu internetového portálu MGK.¹¹¹ Proti varování se totiž obrátily masové protesty, které původně vypukly na protest proti Gülově kandidatuře. Tyto protesty byl největší jaké kdy Turecko zažilo. Tassinari velmi trefně vypichuje vše říkající heslo: „*Žádné islámské právo, ale ani žádný puč!*“¹¹² Na

¹⁰⁶ “Aydin, Senem a E. Fuat Keyman: *European Integration and the Transformation of Turkish Democracy*, EU-Turkey Working Document, Centre for European Policy Studies, Brussels, August 2004. s.15.

¹⁰⁷ Tassinari poznamenává, že by se AKP pravděpodobně nejradši viděla jako jakási islámská verze CDU-CSU.

¹⁰⁸ Což neznamená, že by tam euroskeptické hlasy nezůstaly.

¹⁰⁹ Metin Heper, “The Justice and Development Party Government and the Military in Turkey” in: *Turkish Studies*, č. 6 (2, červen 2005): s. 228.

¹¹⁰ Šlo především o islámské základy AKP, které armádě vadily. Heper a Tassinari však argumentují, že AKP se dařilo zdatně manévrovat a s armádou vyjednávat. viz Metin Heper, “The Justice and Development Party Government and the Military in Turkey” in: *Turkish Studies*, č. 6 (2, červen 2005): s. 228. a Fabrizio Tassinari, *Why Europe fears its neighbors?* (Santa Barbara: ABC-CLIO, 2009), s. 74-76.

¹¹¹ Tassinari o této události hovoří jako o prvním elektronickém puči v dějinách. Fabrizio Tassinari, *Why Europe fears its neighbors?* (Santa Barbara: ABC-CLIO, 2009), s. 73.

¹¹² Ibid.

tomto příkladu lze vidět, že v průběhu vlády AKP vyvrcholila postupná emancipace společnosti o které pojednává Bilgin. Ta tak na sekuritizační pokus armádních aktérů odpověděla negativně a potvrdila tím ustupující sílu armády. Zároveň se ale ostře ohradila proti pokusu o to, co bylo viděno jako ohrožení sekularizace. Úloha protestu proti sekularizaci připadala tradičně armádě a zde byla nahrazena čím dál více se emancipující společností.¹¹³ To však neznamená, že hlasy protestující proti evropeizačním snahám AKP utichly.

AKP nedávno schválila masivní konstituční reformu, kterou 12. května 2010 podepsal napodruhé zvolený prezident Abdullah Gül. Tato reforma je podle představitelů AKP založena na požadavcích EU a AKP ji tedy prosazuje ve snaze o pokročení v pomalu a obtížně postupujících přístupových rozhovorech.¹¹⁴ Reforma je to dost zásadní, neboť stvrzuje několik důležitých momentů:

- 1) Reforma by učinila mnohem obtížnější zákazy politických stran, což byl oblíbený nástroj obránců sekularizmu (tedy především armádních aktérů) na boj proti nepohodlným stranám (viz příklady uvedené v práci).
- 2) Reforma by výrazně změnila postavení armádních představitelů, které bylo do této doby neohrožitelné. Šlo by především o omezení moci vojenských soudů tím, že by armádní představitelé mohli být souzeni před civilními soudy za: „*zločiny spáchané proti bezpečnosti státu a konstitučnímu pořádku.*“¹¹⁵ Naráží se především na činy generálů a představitelů puče z roku 1980, kteří mohou být zpětně stíháni.

Je pochopitelné, že aktéři, jichž se tato reforma týká ostře protestují a chystají stížnost u ústavního soudu.¹¹⁶ Bude velmi zajímavé jakým způsobem se bude tento spor dále vyvíjet, neboť se dotýká výzkumné otázky. Pokud by totiž došlo k zablokování této reformy, mohlo by dojít i k dalšímu zablokování integračního procesu.

¹¹³ Turkey progress report 2009, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Progress/turkey_progress_report_2009.pdf (staženo 9.4.2010)

¹¹⁴ Turkish president approves constitutional reform, <http://www.reuters.com/article/idUSIST00689820100512> (staženo 13.5.2010)

¹¹⁵ Factbox: Turkey's constitutional reform, <http://www.reuters.com/article/idUSTRE64113920100502> (staženo 13.5.2010)

¹¹⁶ Turkish president approves constitutional reform, <http://www.reuters.com/article/idUSIST00689820100512> (staženo 13.5.2010)

5. Závěr

Práce na základě rozboru debaty o užším a širším pojetí pojmu bezpečnost argumentuje, že se kontext Turecka změnil nejen z hlediska bezpečnosti tradiční (tedy bezpečnosti vojenské), ale především z hlediska nového, širšího pojetí bezpečnosti a to specificky z pojetí společenského sektoru, který se zabývá bezpečností identity.

Práce tedy zkoumá změnu Turecké bezpečnosti po roce 1989 na základě vztahu turecké bezpečnostní politiky a národní identity. Důvodů, proč je v práci použit vztah identity a bezpečnosti je několik a vycházejí ze specificky tureckého případu.

Turecký národ a národní identita jsou výtvorem Mustafy Kemala a jeho kemalistických elit. Jeho snahou bylo vytvořit funkční národní stát západního typu po vzoru států jako byla např. Francie. Motivací byla především reakce na rozpadající se mnohonárodnostní Osmanskou říši, kterou považoval za prototyp nefunkčního státu. Snažil se proto o vytvoření jednotného, homogenního státu, který by dokázal čelit hrozbám. K tomu, aby tohoto cíle mohl dosáhnout potřeboval vytvořit národ se silnou jednotící identitou. Jednotící identita byla postavena na těchto základech: silný turecký nacionalismus, politický sekularismus a nedělitelnost státu. Garantem této národní identity založené na idejích kemalismu se cítila být armáda. Byla to totiž armáda, která tureckou republiku vybojovala a kemalistickou elitu navíc ze značné části tvořila právě ona. Armáda si tak přisvojovala právo zasahovat do politiky Turecka kdykoliv cítila, že je Turecko ohroženo na své identitě. To však díky provázanosti identity a státní nedělitelnosti a suverenity mohlo nastat i v případech, kdy Turecko na své identitě reálně ohroženo nebylo. Fakticky pak armáda zasáhla v letech 1960, 1971, 1980 a 1997.

Na základě uvedených východisek jsou zkoumána dvě témata související s tureckou národní identitou po roce 1989. Jde o problematiku kurdské menšiny a problematiku vlivu armádních aktérů na politickou scénu. Práce argumentuje, že v obou případech nešlo o nové bezpečnostní hrozby, ale že změna bezpečnostního kontextu v roce 1989 přinesla změny z hlediska vnějších vlivů. V obou dvou případech docházelo k sekuritizaci témat, která nutně nebyla reálnými objektivními hrozbami. V případě vlivu kurdské menšiny je rozebírán fakt, že armádní a následně i civilní aktéři poukazují nejen na reálnou hrozbu ze strany PKK, ale i na mírová politická uskupení bojující za práva kurdské menšiny. Jejich cílem je potlačení jakékoliv, byť pokojné emancipace. Z jejich pohledu může i taková snaha vést k pokusům o separatismus. Ten potlačují i za

cenu nedemokratických řešení. K tomuto vývoji však docházelo i před rokem 1989. Rozdíl oproti období před rokem 1989 spočívá v tom, že docházelo k rostoucímu tlaku jak zevnitř, tak vně státu na jiná řešení témat, než ta prosazovaná armádními (a v závěsu civilními) aktéry.

Podobný vývoj lze sledovat na případě politické krize z roku 1997, kdy se k moci zcela legálně dostala Strana prosperity (RP), která se armádním aktérům vadila pro svá islámská východiska. Armádní aktéři proto začali tlačit na jejího premiéra, který odstoupil a strana byla roku 1998 zakázána. I zde je pak argumentováno, že změna oproti období před rokem 1989 vycházela z většího tlaku mimo Turecko. Vyvrcholením tohoto tlaku je pak počátek integračního procesu EU, do kterého bylo Turecko v roce 1999 zapojeno.

Tento tlak se projevil začátkem přijímání řady zákonů, z nichž některé se dotýkaly přímo otázky identity a dochází tak k uvolňování dříve striktních zákonů týkajících se kurdské menšiny a především pozic armády v turecké Národní bezpečnostní radě. Dalo by se očekávat, že se armádní aktéři nějak výrazně projeví (např. snahou o omezení civilních aktérů), avšak tomu se nestalo. Práce konečně argumentuje, že armáda ustupuje i ze svých pozic vyhraněného ochránce sekularismu a národní identity, což se projevilo při nepokojích kolem volby prezidenta Güla v roce 2007, kde se armáda sice ostře vyjádřila, ale již nezasáhla. Zároveň také dodává, že integrační proces není zdaleka u konce a že se objevují nové právní úpravy, které mohou postavení armády a tedy vliv národní identity na bezpečnostní politiku ještě velmi ovlivnit.

Summary

The thesis is divided into three sections. The first one is purely theoretical and it examines the difference between the traditional and the new „wider“ concept of security. The Copenhagen school of security studies is taken in consideration for its sophisticated methods of understanding and analyzing security. The section argues that the new wider concept of security has been enhanced using the three new sectors of economy, environment and social. It is the social sector which draws attention to the security of identity. Identity is being seen as the same security issue as for example

sovereignty is. It is argued that identity represents an important part of the Turkish state as it is incorporated in the very foundation of the state.

This is examined in the second section which deals with the origin of the Turkish state with particular focus on the nation and identity building process. It is argued that the Kemalist elite constructed the identity on the basis of these outcomes: strong nationalism (based around the idea of „Turkishness“), political secularism and the „indivisible“ role of the state. These outcomes therefore became a subject to protect by the military Kemalist elite. The elite felt its role as protective. The army therefore can be seen as a sort of a guardian of the right Turkish way. The army has reserved to itself the right to intervene in the state affairs if any development happens to be against those principles of the Kemalist ideology and Turkish national identity. The army has demonstrated that it is willing and capable to intervene if necessary. The most important military intervention happened in the 1980s and helped the army to maintain a position from which it could control any possible undesired development.

This development is being observed in the last section where the position of the army on two specific topics is examined. The paper argues that the impact of the national identity on the specific security policies remained strong. The army was very sensitive particularly about the Kurdish minority issue and the issue of political Islam. Both issues are examined and the section concludes with an argument that the actions of the army are being more strongly reviewed than before 1989. The paper ends with a section in which the importance of the EU integration process is being stressed. It is the integration process alongside with the reformist AKP which blunts the influence of the army on the security of identity.

Použitá literatura

Primární zdroje

Constitution of the Republic of Turkey / Rep. of Turkey Ministry of Foreign Affairs, oficiální stránka tureckého ministerstva zahraničí, <http://www.mfa.gov.tr/constitution-of-the-republic-of-turkey.en.mfa>, (staženo: 3.5.2010)

Deklarace evropské rady ke schůzi v Lucemburku v roce 1997, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0008.htm (staženo 10.5.2010)

“Treaty of Lausanne - World War I Document Archive”, http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Lausanne, (staženo 7.5.2010).

Turkey progress report 2009, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Progress/turkey_progress_report_2009.pdf (staženo 9.4.2010)

Sekundární zdroje

AYDIN, Mustafa. “Foucault’s Pendulum: Turkey in Central Asia and the Caucasus”, *Turkish Studies*, č. 5 (2, léto 2004), s. 1-22.

AYDIN, Senem (ed.): *European Integration and the Transformation of Turkish Democracy*, EU-Turkey Working Document, Centre for European Policy Studies, Brussels, August 2004. 55s.

BILGIN, Pinar. „Turkey’s changing security discourses: The challenge of globalisation“, *European Journal of Political Research* č. 44 (2005): 175–201.

BUZAN, Barry. (ed.) *Security: a new framework for analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publisher, 1998. 239s.

DRULÁK, Petr. *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2003. 220s.

DRULÁK, Petr (ed.) *Encyklopedie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2009. 368s.

ERDOGAN, Tayyip Recep. „Strengthening Turkey's Security in a Changing World“ v *Military Technology MILTECH*, č. 4 (2009), s. 48-52.

HELD, David (ed.) *Global Transformation: Politics, Economics and Culture*. Cambridge: Polity Press, 1999. 540s.

HEPER, Metin. “The Justice and Development Party Government and the Military in Turkey” in: *Turkish Studies*, č. 6 (2, červen 2005) s. 215-231.

KARAOSMANOGLU, Ali L. „The evolution of the national security culture and the military in Turkey“ *Journal of International Affairs*, č. 54 (1. října 2000), Dostupné na: <http://www.allbusiness.com/government/3493227-1.html> (staženo 25.4.2010)

KULÁŠIK, Peter (ed.) *Slovník bezpečnostních vztahov*. Bratislava: Smaragd, 2002. 270s.

KUNIHOLM, Bruce. “Turkey's Accession to the European Union: Differences in European and US Attitudes, and Challenges for Turkey”, *Turkish Studies*, č. 2 (1, Jaro 2001), s. 25-53.

LARGO, Esra. “Why Is President Sarkozy Actually Against Turkish Accession to the EU. Facts and Challenges” in: *Perceptions*, Volume XIII, Ankara: Center for Strategic Research SAM, 2008. s. 57 – 78.

SAKALLIOGLU, Umit Cizre. “The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy” in: *Comparative Politics*, Vol. 29, No. 2 (Jan., 1997), s. 151-166.

TASSINARI, Fabrizio, *Why Europe fears its neighbors?* (Santa Barbara: ABC-CLIO, 2009), 143s.

TOCCI, Nathalie. *21st Century Kemalism: Redefining Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era*. CEPS Working Document No. 170, Centre for European Policy Studies, Brussels, September 2001. 40s.

TOCCI, Nathalie a EMERSON, Michael. *Turkey as a Bridgehead and Spearhead Integrating EU and Turkish Foreign Policy*, EU-Turkey Working Paper No. 1, CEPS, srpen 2004, 31s.

WEBBER, Mark. *Inclusion, exclusion and the governance of European security*. Manchester: Manchester University Press, 2007. 228s.

Factbox: Turkey's constitutional reform,
<http://www.reuters.com/article/idUSTRE64113920100502> (staženo 13.5.2010)

Turkish president approves constitutional reform,
<http://www.reuters.com/article/idUSIST00689820100512> (staženo 13.5.2010)